

ԱՐՁԱԳԱՆԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՈՒՐՈՒ ԵՒ ԳԱԼԻՍ ԿԻՐԱԿԷ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրինն է հինգ ռուբլի: Բաժանորդագրող թիւնն ընդունվում է «ԱՐՁԱԳԱՆԻ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրավաճառանոցում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են Թիֆլիս. Редакция „Арцаганк“.

Առանձին համարները 10 կ.

Յայտարարութիւնների բաւին 2 կ.

„ԱՐՁԱԳԱՆԻ“

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԲԱՅԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ 1885 ԹՈՒՒՆ.

(ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

«Արձագանքը» հրատարակվում է նախկին ծրագրով և առաջուկ աշխատակիցների մասնակցութեամբ:

Բաժանորդագրինն է 5 ռուբլի:

«Արձագանքի» բաժանորդները ներկայ 1885 թուականի վերջին կստանան 20—30 տպագրական թերթից բաղկացած մի մեծահատոր գիրք գրական—գիտական բովանդակութեամբ:

Ստորագրուել կարելի է Թիֆլիսում խմբագրատանը և Կենդրոնական գրավաճառանոցում:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝

Тифлис. Редакция газеты „Арцаганк“.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բազու:—Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Կապիտալի բուս և խնձորի ծառ: Կաթողիկոսական հաստատութիւն: Ներքինի աղբ: Նուխայ հայերի և մահմեդականների կռիւ: Լեհական ժողովածու: Լեհերէնը լիտովեան ու սումարաններում: Վրաց հոգեւորականութիւն: Մարտապաններ: Նոր լեզուներ: Նաթի բաղադրութիւն: Նամակ Մեծ Ղարաբաղից:—ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ: 4000 ոսկու գողութիւն յԱղթամար:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Անդրօչինական դաշնակցութիւն Ռուսաստանի դէմ: Գաղաքական լուրեր:—ՖԷԼԻՔՏՈՆ: Մի չիշատակ Գորբուլիի կեանքից: Ծիլային փալիթիքան:—ՋԱՆԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Բ Ա Գ Ո Ւ

III

Անցեալ յօդուածից մեր ընթերցողները բաւականաչափ ծանօթացան Բագուի նաւթային արդիւնաբերութեան ժամանակակից դրութեան հետ: Ինչպէս երեւաց ալդ յօդուածի մէջ բերած մի քանի թուանշաններից յիշեալ արդիւնաբերութիւնը ընդհանրապէս տարուց տարի արագաբար զարգանում է: Հետաքրքիր է իմանալ, ինչ դեր են կատարում տեղացիները ալդ զարգացման վերաբերմամբ, արդեօք նոցա ոյժերով է գործը ալդպէս առաջ ընթանում, թէ օտար ոյժերի շնորհով:

Ալդ հարցը խիստ կարեւոր մի հարց է, որից մեր կարծիքով բնականաբար ծագում է տեղացիների ապագայ անտեսական դրութեան խնդիրը: Նոյնպէս դրա հետ գուցէ կապ ունենայ և մի ուրիշ ոչ պակաս կարեւոր խնդիր, այն է, թէ մինչև որ աստիճան անդրկովկասցին պատրաստուած է, ալդպէս ասած, արդիւնաբերական գործունէութեան համար:

Շատ հասարակ ճշմարտութիւն է ալդ, թէ ամենայն մի մարդ անհրաժեշտօրէն պիտի ունենայ մի յայտ-

նի աստիճանի հմտութիւն իւր ստանձնած պարաս-
մունքի վերաբերմամբ, որքան որ տարրական և հասա-
րակ լինի այդ պարասմունքը: Եսկան խնդիրը միայն
նորանումն է, որ մի պարասմունք մարդու պահան-
ջում է բարդ և բազմակողմանի հմտութիւն, միւսը՝
հասարակ և միակողմանի: Ոչ ոք չի կարող մի գործ
յաջողութեամբ տանել, եթէ նորա ուղեղը պատրաս-
տուած չէ այդ գործի պահանջներին համեմատ, եթէ նա
չունի կարելի բարոյական և թէ մտաւոր պատրաստու-
թիւն: Այդ տարրական գաղափարը վերաբերելի է մարդ-
կային ինչպէս մտաւոր նոյնպէս և տնտեսական գոր-
ծունեութեանը: Որչափ ծիծաղելի է, օրինակի համար,
ուսումնարանի տգէտ մի պահապան տեսնել, ուսուցչա-
կան ամբիոնի վերայ, նոյնչափ և ծիծաղելի է տեսնել
գիտութեամբ զուլթանիւն և արօրին սովոր հասարակ գիւղա-
ցուն արդիւնաբերական գործարանի ղեկավարի դիրքում,
որը մարդու պահանջում է որոշ աստիճանի մասնագի-
տական փորձառութիւն:

Բաւական է մի կողմնակի հայեացք ձգել Բագուի
տեղացի նաւթարդիւնաբերների անցեալ և ներկայ
գործունեութեան վերայ և մենք կարող ենք տեսնել
որ այդ տեղացիների մեծամասնութիւնը կատարելապէս
ենթարկուած է լիշեալ ծաղրելի վիճակին: Յանդուգն է
մեր այդ կարծիքը, բայց նա մի գուտ ճշմարտութիւն
է, որը մենք ընթերցողին կ'պարզենք շօշափելի փաս-
տերով:

Նաւթը շատ վաղուց է յայտնի Բագուում բայց
նորա իսկական արդիւնաբերութեան պատմութիւնը
հաշիւում են վաթսուներկու թուականների սկզբից: Մին-
չև այդ ժամանակ նաւթահողերը գտնուելով մասնաւոր
կապալառուների Միրզոյեանների ձեռքում, հարստահար-
վում էին ամենանահապետական եղանակով: Հանքերի
թիւը շատ աննշան էր և նոցանից ձեռք բերուած նաւ-
թը գործածվում էր անմշակ, իբրև հասարակ վառելիք
կամ գիւղական խրճիթներում կամ քաղաքային փողոց-
ներում, մինչդեռ ամերիքական Փոտոգէնը տարածուած
էր Ռուսաստանում: Տեղացիներից ոչ ոքի գլխով չէր
անցնում առաջինը՝ թէ նաւթը երկրի տակ պարունակ-
վում է ահագին քանակութեամբ, երկրորդ՝ թէ հետե-
ւելով ամերիկացոց օրինակին, կարելի է նորան մշակել
և ապա սպառել: Ռուս դրամատէր Կոկորեվը առաջինը
եղաւ, որ մտածեց այդ ամենը: Նա յատկապէս այդ մա-
սին մի հմուտ մարդ ուղարկեց Ամերիկա, ուսումնասի-
րելու Փոտոգէնի արդիւնագործութիւնը: Կոկորեվը հիմ-
նեց առաջին գործարանը և այդպիսով եղաւ միակ ըս-
կզբնապատճառը Փոտոգէնի արդիւնագործութեան: Այ-
նուհետև նաւթահողերը ազատուելով Միրզոյեանների
մենավաճառութենից, անցան մասնաւոր անձանց ձեռք
և տեղացիները հետեւեցին Կոկորեվի օրինակին: Սուկ-
կերի նման Փոտոգէնի գործարանները սկսեցին աճել

մինչև եօթանասնական թուականները: Այստեղ երևան
եկան տեղացիների եռանդը և գործունեութիւնը, բայց
գոթա ինքնուրոյն չէին, այլ արտաքին, ստիպողական:
Բնութիւնը ինքը իւր գանձը բացած, հրաւիրում էր
նոցա օգտուել այդ գանձով և տեղացիները միանգամայն
խուլ պիտի լինէին, որ չ'լսէին այդ հրաւերը: Չ'կային
օտար ոյժեր, ասպարիզում գործում էին միայն տեղա-
ցիները, ուրեմն շատ բնական էր, որ այդպէս թէ այն-
պէս նոքա ստիպուած էին գործելու: Բայց ովքեր էին
այդ տեղացիները:—Մեծ մասամբ չարչիներ, գործակա-
տաներ, երկրագործ գիւղացիներ, որոնք հանգամանք-
ների բերմամբ յանկարծ դարձան արդիւնաբերներ: Ինչ-
պէս կարողացան այդպիսի մարդիկ որոնք մեծ մասամբ
զուրկ էին հասարակ գրագիտութիւնից անգամ, առաջ
տանել մի արդիւնաբերութիւն, որի յաջող գոյութիւնը
պայմանաւորուած է գիտութեան հետ:—Այնպէս, ինչպէս
նոքա առաջ տարին մինչև եօթանասնական թուական-
ների սկիզբը: Մինչդեռ բնութիւնը անխնայ ոյժերով
դուրս էր հոսում իւր առատ բերքը—սև նաւթ՝ Ռու-
սաստանում և նոյն իսկ Կովկասի մի քանի տեղերում
բնակիչները գործ էին ածում ամերիքական Փոտոգէնը:
Արդիւնագործութիւնը գտնուելով տգէտ տեղացիների
ձեռքում, Բագուի Փոտոգէնը թէ իւր ստոր յատկու-
թեամբ և թէ թանգութեամբ անկարող էր Ռուսաս-
տանում մրցել ամերիքականի հետ: Ոչ ոք տեղացիներից
չէր մտածում արդիւնաբերական պայմանները կատարե-
լագործել մի կողմից՝ յօգուտ արդիւնաբերութեան ա-
պագայի, միւս կողմից՝ յօգուտ սպառողների: Ամեն ոք
գոհ էր իւր վիճակով և ինչպէս գոհ չ'լինէր քանի որ
երեկոյս տիկոր գործակատարը այսօր տանեալ հազար-
ների տէր էր դառել: Իսկ յայտնի է, որ երբ մարդիք
բոլորովին գոհ են լինում իրանց բաղտով՝ նոքա չեն
կարող ոչ մի յառաջադիմութիւն անել, կ'մնան անշար-
ժութեան մէջ: Այդպէս էին և տեղացիները, որոնց
միանգամայն շլացրել էր անսպասելի հարստութիւնը և
նոքա նմանում էին այն բանտարկեալներին, որոնք եր-
կար տարիններ մնալով խաւար բանտում և յանկարծ
լոյս աշխարհ դուրս գալով առժամանակ չեն կարողա-
նում խաւարը լոյսից ջուկել: Չ'կար նոցա շրջանում մի
հեռատեսը, որ կարողանար ենթադրել թէ այդ հարս-
տութիւնը մի ժամանակ կարող է օտարների ձեռքը
անցնել, եթէ տեղացիները զգուշութեամբ չ'վարուեն
նորա հետ: Երկրագործութենից, գործակատարութենից,
մրգավաճառութենից, սալապանութենից յանկարծ գէպի
արդիւնաբերութիւն—դա մի այնպիսի սարսափելի ու-
սումն է, որը շատ դժուար է անել առանց ոտ ու գը-
լուխը փշրելու: Իւր ժամանակին, մեր խոստման համե-
մատ, մենք ցոյց կ'տանք թէ որպիսի բարոյական ազ-
դեցութիւն ունեցաւ տեղացիների ներքին կեանքի վե-
րայ այդ ուսումն, իսկ առ այժմ շարունակենք խօսել
տնտեսականի մասին: Այդպէս տեղացիները տասը-տաս-

նուերեք տարուայ ընթացքում հարստացան և հարստացան շատ զարմանալի արագութեամբ: Նա որ հետեակ շրջելու համար հասարակ կոշիկներ անգամ չունէր, յոնկարծ դառաւ մի քանի տեսակ տնային կառքերի տէր: Ով որ մի կտար նաւթահող ունէր և օրական մի քանի հարիւր փուղ սև նութ էր արտադրում, նա համարվում էր արդիւնաբեր և մեծ իրաւամբ, ըստ որում վաճառելով նաւթի փուղը 20—25 կ. նա օրական մի խոշոր գումար եկամուտ էր ստանում: Իսկ ով որ բաց օդի տակ մի փաթիկ կաթնայ ունէր և օրական արդիւնադործում էր քիսուն կամ հարիւր փուղ ֆօտօգէն, նա համարվում էր գործարանատէր նոյնպէս մեծ իրաւամբ, որովհետև ֆօտօգէնի փուղը վաճառելով Բագուի մէջ առանց ամանի 80 կոպէկով կամ մի բուլբուլով, օրական մի քանի տասնեակ բուլբուլ եկամուտ ունէր: Մի խօսքով ամենքը բաղդաւոր էին համարում իրանց և ոչ ոք չէր մտածում ապագայի մասին, ոչ ոք չէր կարողանում կամ չէր ուզում հասկանալ, թէ որովհետև այդպիսի մի շահաւէտ արդիւնաբերութիւն անհնարին է որ անկատելի մնայ արտաքին դրամատէրերից, վասնորոյ վաղօրօք հարկաւոր է ապագան ապահովել: Իսկ ապագան այն ժամանակ միայն կարող է ապահոված համարել, երբ արդիւնաբերութիւնը դուրս բերելով նահապետական դրութենից, կ'գնուի գիտնական անհրաժեշտ հիմունքների վերայ: Այդպէս նաւթային գործը տեղացիների ձեռքում մնաց մօտ, ինչպէս ասացինք, տասը տասներեք տարի: Բայց հասան եօթանասնական թուականները և ամենայն ինչ սկսեց հետզհետէ կերպարանափոխուել ի մեծ զարմացումն անշարժ տեղացիների: Օտար ձեռնարկողները հետզհետէ օտ դրին Բագու. երևան եկաւ Նօբէլը, որը այսօր շատ իրաւացի կոչվում է «նաւթային թագաւոր»: Այդ Նօբէլը հմուտ բժշկի փորձառութեամբ նախ և առաջ ուսումնասիրեց արդիւնաբերութեան ժամանակակից վիճակը, ապա սկսեց ձեռնամուխ լինել գործին և ձեռնամուխ լինել այն հեռաւոր նպատակով, որ մի ժամանակ անպարիզից դուրս վաճառի տեղացիներին: Նա յարմարեցրեց սև նաւթը տեղափոխելու միջոցները, հնարեց հեղալից նաւեր, բարւոքեց ֆօտօգէնի յատկութիւնը: Մի խօսքով նա գործին տուաւ այն ուղղութիւնը, որը անհասկանալի է առհասարակ ասիացիների համար—լինեն սոքա հայեր, թուրքեր թէ վրացիներ—այսինքն, նա չ'խնայեց իւր դրամագլուխը ծախսել ներկայումս հեռու ապագայի կանոնաւոր և հաստատ շահերի համար: Այդ ուղղութիւնը տնտեսական աշխարհում անուանվում է «գրամական ուղղութիւն» (капиталистическая система) և ներկայումս Նօբէլի նաւթային գործերը գտնվում են նորա ճիշտ հիմունքների վերայ: Նօբէլը գործը տանում է իբրև իսկական արդիւնաբեր, որի գէնքերն են գիտութիւն, դրամ և եռանդ, այն ինչ՝ տեղացիները մեծամասնօրէն գործին վերաբերվում են իբրև չարչի-վաճառականներ, որոնց թշուառ

գէնքերն են. խորամանկութիւն, անտեղի խնայողութիւն, տգիտութիւն:

Պարզ է, որ այդպիսի լեռագէտ գէնքերով անհնարին է մի արդիւնաբերութիւն առաջ տանել: Խորամանկութիւնը, անտեղի խնայողութիւնը և տգիտութիւնը շատ շատ կարող են հարկաւոր գալ միայն վաճառական ասպարիզում: Բայց արդիւնաբերութիւնը վաճառականութիւն չէ, նա երբէք չի էլ կարող համեմատուել վերջինի հետ և տեղացիների գլխաւոր սխալը հէնց նորանումն է կայանում, որ տնտեսական այդ երկու ֆակտորները իրարուց չեն կարողանում որոշել: Նոքա չեն կարողանում հասկանալ, որ վաճառականութիւնը գուցէ կարող է առանց գիտութեան գոյութիւն ունենալ իսկ արդիւնաբերութիւնը սուղ կապերով կապուած է վերջինի հետ: Եթէ անգղիացիք եւրոպական ամենալուսաւորուած ազգերից մէկը չ'լինէին, արդիւնաբերութիւնը նոցանում չէր կարող հասնել զարգացման այն աստիճանին, որի վերայ նա գտնվում է ներկայումս: Իսկ նաւթային արդիւնաբերութիւնը ներկայումս կարելի է հաւասարել անգղիական արդիւնաբերութեան որ ճիւղի հետ որ կամենաք: Ինչպէս այնտեղ, այստեղ ևս այժմ անհրաժեշտ են մեծ դրամ, գիտութիւն, կամ գոնէ ընկերական ոգի, որից տակաւին մեծ մասամբ զուրկ են տեղացիները: Ահա այդ է պատճառը, որ, ինչպէս մենք նկատում ենք, այսօր նոցա ձեռքից հետզհետէ դուրս է գալիս նաւթային արդիւնաբերութիւնը և ընկնում Նօբէլի և ուրիշ մի քանի դրամատէրերի ձեռքը: Դա լոկ խօսք չէ, այլ հաստատ իրողութիւն, որին ապացոյց կարող է լինել այն, որ այս տարուայ գէպի Ռուսաստան դուրս հանուելի 24 միլլիոն փուղ ֆօտօգէնի քանակութեան հաւասար կէսը պատրաստում է Նօբէլի գործարանը: Իսկ միւս կէսի մեծ մասը կ'պատրաստեն մնացեալ գլխաւոր ֆիրմաները: Ի՞նչ է մնում տեղացիների հարկաւոր գործարանների համար: Համեմատաբար շատ չնչին քանակութիւն, դիցուք մի հինգ կամ վեց միլլիոն փուղ: Սակայն այդ հինգ կամ վեց միլլիոն փուղն էլ տեղացի մանր գործարանատէրերը արդիւնահանում են ոչ թէ ինքնուրոյն, այսինքն իրանց սեպհական միջոցներով, այլ նոյնպէս մեծ ֆիրմաների միջնորդութեամբ, որոնք ունին տեղափոխելու հարկաւոր միջոցներ, որոնք են հեղալից նաւեր, երկաթի ամբարանոցներ և վերջապէս դրամ: Իսկ այդ միջնորդութիւնը շատ թանկ է նստում մանր գործարանատէրերի համար, ըստ որում մեծ ֆիրմաները կարողանում են հարստահարել նորանց այն չափով, որ չափով իրանց խիզճը թելադրում է: Մեծ ֆիրմաները մանր գործարանատէրերին նըշանակում են մի յայտնի գին, ի հարկէ որքան հնարաւոր է ստոր գին, և վերջինները եթէ կամենան կարող են վաճառել այդ գնով, իսկ եթէ ոչ, թող մնան անգործ: Ի՞նչ պիտի անեն նոքա, որ չ'վճառեն, ուրիշ ինչ գէնք ունին, որով կարողանան ալաշտպանուիլ այդ հարս-

տաՀարութեան դէմ: Ո՛չինչ և մանր գործարանատէրերը գիտեն իրանց այդ անգորութիւնը, վասն որոյ ստիպուած են գլուխ խոնարհեցնել մեծ ֆիրմաների Հարուածներին ներքոյ: Իսկ այդ Հարուածների հետևանքները հէնց նոյն իսկ այսօր նշմարելի են նորանով որ, հետզհետէ պակասում է մանր գործարանների թիւը և նաւթային արդիւնաբերութիւնը կենդրոնանում է փոքրամասնութեան ձեռքում: Դժբաղտաբար այդ մասին դեռ մինչև այսօր ոչ ոք մասնագէտներից չի աշխատել վիճակագրական տեղեկութիւններ ժողովել, բայց մենք գործին մօտիկ ծանօթ մի հմուտ գործարանատիրոջ բերանից այսօրերս լսեցինք, որ վերջին տարիները չ'նայելով նաւթային արդիւնաբերութեան արագ յառաջադիմութեան գործարանատէրերի թիւը տարեկան առ նուազը տասով քչանում է: Այդ շատ հասկանալի է, մեծ գործարանատէրերը իրանց գործունէութեան չափը ընդարձակում են, իսկ մանր տեղացիները չ'կարողանալով ոչ խելքով, ոչ փողով, ոչ գիտութիւնով մրցել նոցա հետ՝ բնականաբար դուրս են գալիս ասպարիզից: Գիւղացին վերադառնում է դէպի գութանը, մանրավաճառը դէպի իւր խանութը և կոշկակարը դէպի իւր խթանը, որ մի ժամանակուայ իւր փառաւոր կառքի փոխարէն նստի քեթիլի (տաբուրետի) վերայ: Եւ այդպիսով շատ կարելի է, որ կ'գայ մի ժամանակ, և այդ ժամանակը գուցէ շատ հեռու չէ, որ բոլոր տեղացիները միանգամայն յետ կ'քաշուեն, ասպարէզը թողնելով Նօբէլի և դրա նման օտար ձեռնարկողների գործունէութեան: Շատ շատ տեղացիներից կենդանի կ'մնան գուցէ մի քանի նշանաւոր ֆիրմաներ, այն էլ եթէ կարողանան գործել ժամանակի պահանջներին համապատասխան, այսինքն եթէ փոխանակ իրանց տնային կառքերին զանազան յիմար ձևեր տալու, իրանց տները ցանցառ և ծիծաղաշարժ շալլութիւն մտցնելու, կաշխատեն աւելի դրական շահերի մասին: Իսկ այդ դրական շահերը կայանում են նորանում, որ մեր երկրի Հարստութիւնը Հարկաւոր է ամրացնել մեր ձեռում և ոչ թէ ձգել ուրիշների ձեռքը, որոնց միակ նպատակն է սեպհական գրպանը հաստացնել, առանց մտածելու երկրի բարւոքութեան համար:

Մենք հեռու ենք տեղացի արդիւնաբերներին դատապարտելու մտքից և շատ մեծ բաներ էլ չենք սպասում նոցանից, բայց միւս կողմից կարծում ենք, որ նոքա կարող են այսուհետև գոնէ քիչ թէ շատ լրջօրէն նայել գործի վերայ: Զշմարիտ, ինչ ասել է, մի արդիւնաբերութիւն որը տարեկան 40 միլիոն ռուբլու չափ եկամուտ է տալիս, որը հեռաւոր անգլիացիների ուշադրութիւնն է գրաւել և որը միջև անգամ ունի իւր սեպհական գրականութիւնը, չի կարողանում միայն յամրաշարժ անդրկովկասցու լուրջ ուշադրութիւնը գրաւել: Դա միանգամայն ցաւալի մի երևոյթ է և ցոյց է տալիս, թէ դեռ որքան մենք անսպառաքտ ենք արդիւնա-

բերական կեանքին: Ասում ենք, որ մեր երկիրը Հարուտ է և թոյլ ենք տալիս որ այդ Հարստութեամբ օգտուեն Նօբէլներ, Սիմենսներ, Կուչենբախներ, Յաւերբախներ և այլն: Բայց կանգնենք, եթէ ոչ մենք այդպիսով շատ հեռու կ'գնանք և մեր խօսքը երկարացնելով, ընթերցողին ձանձրութիւն կ'պատճառենք:

Հետևեալ անգամ դարձեալ կ'դառնանք տեղացիների դրութեան, որի ներկան և ապագան բացատրելը մեր յօդուածների գլխաւոր նպատակն է:

Ա. Մ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՊԻԱՅԻ ԲՈՒՍ ԵՒ ԽՆԾՈՐԻ ԾԱՌ

Լոպիային բուսը տուպին ¹ փաթըթված,
Խունծորին վրան կըխնտար պէթէր,
(Որ նօմայ մէյվա ² ճուխքերէն կախված՝
Ծանրութեան տակը շատ կըտանջըվէր),

—Անգոր իս, կասէր:

Խունծորն ալ նարան տըւեց պատասխան.

«Ինչ որ ալ լամ նը՝ իմ քոքիս վըրան,

«Ասպէս եա անպէս ես կըդիմանամ:

«Ամա դուն, պարոն տ նող լուպի,

«Սող կեանքըդ կ'անցնուս փաթթված տուպի.

«Ու թէ մէկ մինութ տուպէն հեռանաս,

«Վար կըկոլորվիս ու ճառէզ ³ կըլաս»:

Առակիս միտքը պարզ ու պայծառ է, —

Աս ալ ֆէլանին մէքամ ⁴ շամառ ⁵ է:

Սիւլի-է:

* * *

«Պրաւիտելստվեննի վեստնիկ» լրագրի օգոստոսի 2-ի համարում տպագրուած է հետևեալ Բարձրագոյն հրամանը ուղղած կառավարչական սենատին.

«1885 թ ու ի, յուլիսի 18-ին: Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ Հայոց թեմակալ առաջնորդ և Էջմիածնայ սինոդի անդամ Մակար արքեպիսկոպոսին, ի պատճառս հաստատելոյ ամենայն Հայոց Պատրիարքի և Կաթո-

¹ Կաշնի. ² շատ պտուղ. ³ խայտառակ. ⁴ մի հատ. ⁵ ապտակ:

դիկոսի կոչման մէջ, ամենաողորմածաբար արձակում ենք իւր ներքայումս վարած պաշտօններին»:

* *

Մայրաքաղաքների լրագիրներում աւելի ընդարձակ և որոշակի կերպով է տպագրուած «Հիւսիսային գործակալութեան» այն հեռագիրը, որի մէջ Կ. Պօլսոյ պատրիարքը յայտնում էր ի լուր աշխարհի, թէ որքան... երջանիկ է հայոց ազգը տաճկաց տիրապետութեան ներքոյ:

«Հայոց պատրիարքը հիւրըմ է այն լուրը, իբրև թէ նա յանձնած լինի մի մարդու Անգղիայում քայլեր անել Հայաստանի մէջ բարենորոգումներ մտցնելու: Պատրիարքը խնդում է Մուսուրուս փաշային յայտնել ի գիտութիւն աշխարհի որ հայերը գոհ են Սեդուլ-Համիդի կռաւարութիւնից»:

* *

Օգոստոսի 2-ին, Նուխում, քաղաքին մերձ մի վանքի մօտ, վէճ պատահեցաւ հայերի և Կիւ գիւղի բնակիչ մահմեդականների մէջ: Այս եղելութեան մանրամասնութիւնները, ինչպէս հաղորդում են «Նովոե Սբա-գրենիե» լրագրին հետեւեալներն են: Այդ օրը վանքի գաւթում գտնվում էին 15 այլ մարդ և 5 կին, որոնց ականջին հասան յանկարծ հողեքաղ աղաղակների ձայներ: Բանից դուրս եկաւ, որ երեք թուրք յարձակուել էին մի անպաշտպան հայ ծերունու վերայ: Հայերը օգնութիւն հասան նորան, որի պատճառով սկսուեցաւ մի կռիւ, ուր շուտով թուրքերի հետ միացան մօտ ութսուն հոգի: Հայերը, ի հարկէ, սաստիկ ջարդուեցան. իսկ հայ կանայք թափուեցան վանքի սենեակները, ուր նոցա ետեւից լուսամուտներ և դռներ ջարդելով՝ տուն թափուեցաւ նաև մահմեդական ամբոխը: Բարեբաղտաբար, ամբոխի բռնաբարութեանց առաջը կարողացաւ առնել նոցա համագիւղացի մօլլա Սպարի-Մօլլա-Կարուխ օղլին: Ոստիկանութեան պրիստաւի գալուստ պէս մահմեդականները ցրուեցան իրանց տները գոռալով. «Դեռ ուրլար արմատալօր» (թող կորչին ահաւատները աշխարհից):

* *

«Զարեա» լրագրին գրում են Վարշավայից նորեւումս այնտեղ Գրոշնօի հրկիզեալների օգտին լոյս տեսած գրականական ժողովածուի մասին հետեւեալը:

«Յուլիի 17-ին Վարշավայի բոլոր գրախոսութիւնում դուրս եկաւ լեհական գրական աշխարհի մի լուսման յօգուտ Գրոշնօյի հրկիզելոց: Այդ լուսման կարող է մեծ կամ փոքր լինել նախելով թէ ինչպէս կը վերաբերուի դէպք նա լեհացի ընթերցող հասարակութիւնը: Այդ լուսման է «Dla Pogorrelcow» անուն ժողովածուն: Այդ ժողովածուն բաղկացած է 48

երեսից in 4-to, տպագրուած է պատուական թղթի վերայ, երեք հատ փորագիր նկարներով—երկուսն զբքի երեսի վերայ իսկ երրորդը ժողովածուի վերնագրի վերեւը: Վերջինն Անդրեօյի հռչակաւոր նկարչի մատիտի գործ է և ներկայացնում է կրակով հարուածող սպա աշխարհի առաւելը: Ժողովածուի խմբագրութեան հրուէրին պատասխանել են մօտ 200 անձինք, որոնցից միմեայն 138-ին վիճակեցաւ մասնակցելու ժողովածուի մէջ: Խմբագրութիւնը չայտնում է թէ միացեալ գրուածները ոչ թէ իրանց տպելու անպէտք լինելու համար չը տպագրուեցան, այլ այն պատճառով, որ անհնարին էր այլ ևս չետաձգել ժողովածուի հրատարակութիւնը: Մի քանիսը ժողովածուին ուղարկել էին լսի մի քանի տող, միւսները հատուածներ իրանց գրուածներից, այլք նկատողութիւններ իրանց չեղատախտանից, դարձեալ միւսները ամբողջ գրուածներ: Այդ 138-ի շարքում երևում են՝ Կրաշնիսկի, Օրթեշիւ, Կոնօպնիցկայա, Բ. Պրուս, Օխորօվիչ, Գոմուլեցկի, Ադամ Պուզ և այլ անուններ, որք չափանի են լեհական բանասիրական գրականութեան, բանաստեղծութեան, լրագրութեան և գիտութեան մէջ:

* *

«Վելէնսկի վեստնիկ» պաշտօնական լրագրում կարգում ենք հետեւեալը:

«Վելէնսկի նահանգի գետերով—նահանգապետը, իւր վիճակում կատարած վերջին ճանապարհորդութեան ժամանակ այցելեց Կօլմիսի նահանգի գիւղական դպրոցները: Լիտովեան ուսումնարաններից մէկում գնաւ. նահանգապետը առաջարկեց աշակերտին «Հալը մեր» ասել, և երբ տղան սկսեց աղօթքը լեհերէն, իսկոյն գետերով նահանգապետը հրամայեց նորան աղօթքը լիտովեան լեզուով ասել, նկատելով. «Դու լիտովացի ես, ինչո՞ւ ուրեմն լեհերէն ես աղօթում և ոչ քո լեզուով»: Նոյնը պատահեցաւ նաև Ժմուդի մէջ, ուր գետերով նահանգապետը նախատեց տղաներին, թէ ինչու նոքա իրանց մայրենի, Ժմուդեան լեզուով չեն աղօթում, այլ լեհերէն: Նրկու ուսումնարանում մնաւ գնաւ. նահանգապետը խիտ հրաման տուեց դատախարաններին, որ այսուհետև ճանապարհից չը շեղեն մանուկներին և նոքանից ամէն մէկին ուսուցանեն դաւանութիւնը և աղօթքները իրանց մայրենի լեզուով:

* *

«Սովրեմ. Իզվեստիա» լրագրի Գլխաւոր թղթաւիկիցը նկարագրելով տեղական օրգօգօքս հոգեւորականութեան տգիտութիւնը ի միջի այլոց առաջ է բերում հետեւեալ փաստը:

Մի օր հեղինակի ատութեամբ մտնում է նա մի խեղճուկ գիւղական եկեղեցի, ուր նորա ուշադրութիւնը դարձնում է իւր վերայ մի պատկեր, որ կախուած է սեղանի վերայ Ս. Աստուածածնայ պատկերին: Հետաքրքիր լինելով թէ որ խաչից է այս պատկերը աջատեղ ընկել, նա անդադարաւ որ այդ պատկերը նուրբել է մի զեւղացի, որ Թիֆլիզ է եղած և որ քահանայն կարծելով թէ հրեշտակներ են նկատած, կախ է տուել վաշելու, անգ, աչքի առաջ ունենալով որ եկեղեցին բոլորովին զտրիկ է պատկերից: Բայց արդեօք այդ ինչ պատկեր էր. պատկերի տակ գրուած է հետեւեալը. «Իշխանութեան թաղապետութեամբ, ջամբաղների յայտնի խումբը պա-

տիւ կ'ունենայ սոյն ամսուոյ 29-ին աշոնքն կ'երակէ տալ մի ներկայացումն էրեք բաժանմունքով՝ 1). բաժանմունք, գանազան նոր և դժուար պարեր լարուած թուի վրայ, 2.) պ. ժան Պատլը և օրերդ Մօղիֆինա Լամբերգերը առաջին անգամ երկու զուգահեռական քաշուած թուիերի վերայ կ'աղան պաղ դէօ և ալլին: Հետեւում է տեղերի գինը: Քաշանան և եկեղեցու երեսփոխանը չուաններն վերայ պարողներն: Հրեշտակ Համարելով շտապել են զարգարել սեզանը աֆիշայով:

Նորերում Կոնստանտինօփոլիսի գաւառում տեղի է տւնեցել Հեռակալ սարսափելի եղելու թիւնը, որի նմանը ուստաց լրագիրներն մէջ երեք չ'է տեսուած Արեւմտեան Եւրոպայում: Նրկու օրերդ, Հարապատ քոյրեր, մորթիւ են իրանց մօրը: Յոնցանքի Հեռակալը ծածկելու Համար, նոքա մարմինը ձգել են խողերի առաջ ուտելու, բայց խողերը չ'են կամեցել ուտել Հում միսը, այն ժամանակ քոյրերը սրտել են տապալկել մօր միսը և այդ գործողութեան միջոցին վերայ են Հասել օտար մարդիկ...

* *

Ազգային լուսաւորութեան նախարարութիւնը զբաղուած է այժմ, ինչպէս Հաղորդում են Պետերբուրգի լրագիրները, նոր լեզուն երի մասնագիտական մի ճեմարանի ծրագրի քննութեամբ: Այդ ճեմարանի նպատակը պէտք է լինի օտար լեզուներին Հմուտ թարգմաններ և ուսուցիչներ պատրաստելու, ալլ ևս գիւրացիներ լուր ցանկացողներին նոր լեզուների ուսումնասիրութիւնը և այս պատճառով թոյլ տալ սոցա ևս իբրև ազատ ունկնդիրների, Հետեւելու դասընթացներին:

* *

Նորերում, գրում է Մօսկով. Վեդ. լրագիրը, անգղիական զբաղմունքների ընկերութեան յանձնարարութեամբ, առանձին մասնագէտներ զուգորդեցան Պետերբուրգի գէպի Բագու և Կոբան Բագուի և Կոբանի Նաթթի բաղադրութիւնը քննարկէս ուսումնասիրելու Համար: Ընկերութիւնը մտադիր է կատարուելիք Հետազոտութեանց Համեմատ, մէկ կամ միւս տեղում կազմակերպել մի անգլիական ուսանական ընկերութիւն Նաթթիային արտադրութիւնները արտասահման ուղարկելու Համար:

* *

ՆԱՄԱԿ ՄԵԾ—ՂԱՐԱՔԼԻՍԻՅ

Օգոստ. 6-ին 1885 թ.

Մի քանի տասնեակ տարի առաջ մեր գիւղը կաղմում էր 229 տուն ընկալիչ, իսկ այժմ 300-ից աւելի է. գիւղը բաժանուած է «Համփաների», իսկ իւրաքանչիւր Համփան ունի 12 օրավար Հող: Սա միւս գիւղերի Համփաների Համեմատութեամբ շատ քիչ է, որովհետեւ նոցա իւրաքանչիւր «Համ-

փան» միջին թուով 30—35 օրավար Հող ունի: Որպէս վերեւ լիշեցի գիւղի ընկալիչների թիւը աճած լինելով, շատ պարզ է, որ ներկայումս Հողը 12 օրավարից էլ պակաս է: Այստեղ պէտք է ասել և այն, որ գիւղացին իւր ունեցած Հողի կէս մասը կամայ ակամայ խամ—անվար պէտք է թողնի՝ խոտ պատրաստելու Համար, բացի այն, արգէն բնութիւնը օրհնք է գարձել, որ մի քանի—ամենաշատը երեք անգամ միևնոյն Հողը վարելուց չետոյ, անհրաժեշտ է գէթ երկու տարի նորան խամ—անվար թողնել՝ նորից ոչ ոք ստանալու—պարտացնելու Համար. բայց մենք աչնքան Հող չունինք, որ մի մասը մշակելուց չետոյ միւս մասը գերացնել ջանանք. և սորա Հետեանքը լինում է այն, որ միևնոյն Հողը ամեն տարի վարելով՝ զրկում ենք նորան ոչ ժից և ոչինչ շահ ստանալ չենք կարողանում. իսկ աննշան եղածը մի անպէտք և զանազան խառնուրդից բաղկացած նուազ բան է լինում, այն աչս ամենի առեթիւ Հողի սակաւութիւնն է: Ղարաքի լիսայի արեւելեան կողմում գտնուած մի կտոր Հող, որից նախորդ ժամանակներում օգտվում էին մեր գիւղացիք, մի քանի տարիներից է վեր պատկանում է «Ոսկրեւէնկայ» գիւղի մալականներին. սոքա թուով մօտ 60 տուն էին, սակայն պատերազմից չետոյ գիւղի կէս մասը գաղթեց Ղարոյի նախահը: Սոյն մալական գիւղացից թէ վարելահողը և թէ արօտատեղին մերկից անհամեմատ շատ էր, այժմ գաղթելուց չետոյ էլ նոյն քանակութեամբ Հողին տիրում են նոյն գիւղի մնացած սակաւթիւ ընկալիչները: Մի քանի կտոր գետին ևս գտնվում է մեր գիւղի շրջականերում. թէև սօքա էլ մեր ժողովրդի սեփականութիւն էին, բայց այժմ արքունական է Համարվում: Որպէս լիշել են, մեղանում վարելահողի սաստիկ սով է, սակայն մի գործունեայ մտածող, անշահասէր և փտաշէլի մարդ չունենք՝ որ աշխրջութեամբ աշխատէր և այդ Հողերը կրկին Հասարակութեան սեփականութիւն գարձէր. մեր ժողովուրդը և իշխանները սովոր են Հեռուից խօսել, Հառաչել, տնտուհներ չաչտնել, իսկ գործել՝ երբէք. է նկատի առնել չեն ցանկանում այն առածը՝ թէ «մինչև երեւան չ'լայ, մայրը ծիծ չի տալ». մի գիւղացեալ ունինք, որ ընտրութեան ժամանակ սորա նորա աչքը թող փչելով, լաջողեցնում է իրան տանուէր ընտրել տալ, իսկ ընտրուելուց չետոյ ժողովուրդի մէջ խռովութիւններ չառուցանելով և իւր շինութիւններովն է զբաղվում, և գրանով էլ իրան ժողովրդական մարդ է Համարում:—Ղարաքիլիսի երկրագործը ամեն տարի իւր ամբողջ տարուայ պաշարի 3/4 մասը Նիրսիկցին է գնում: Ղարաքիլիսիան անտառային է, ըստորում մի սալ վաչտ է տանում Նիրսի վաճառում և մէկ սամար (19 փութ) ցորեն է բերում. անտառը շատ է օգնում մեր գիւղացիներին. սակայն այստեղ Հարկաւոր է աւելացնել, որ մի քանի տարիներից սկսած մեղանում փաշտի տալիսան չափազանց անմաստէլի է գարձել և տակաւին տարեց տարեբարձրանում է, այս է պատճառը, որ թէ փամբակեցիք և թէ շիրակեցիք սկսել են տոմսակ վերցնել Լօռուայ և Ղազախի անտառապետներից, բայց թէ աՀագին Հեռաւորութեանց Համար ինչ չարչարանքներ, ինչ տաժանակիր աշխատանքներ են կրում խեղճ աղքատ գիւղացիք, այդ պէտք է աչքով տեսնել: Մուսացայ լիշել, որ մեր գիւղացին եթէ միւս գիւղացիների չափ Հող ունենար, նա Հարստութեան մէջ առաջինը կ'լինէր. իսկ այժմ, պատերազմի շնորհիւ թէև պղծվում է արտաքին կողմից, սակայն ներքին կողմի իսպառնկած և թշուառացած գրութիւն է ներկայացնում. միջին և ստոր գատակարգերը թաղուած են պարտքի մէջ՝ և անագործն Հարստի անդթութեամբ՝ Հասնում է մինչև կոկորդը:

Պատերազմի շնորհիւ ամեն ոք իւր ժառանգութեամբ փող ձեռք ձգելով, աշխատեց նոր ձեռն շինութիւններ շինել և դուրս գալ նահապետական խրճիթներէն: Բայց երբ վերայ հասաւ ահաւելի թանգութիւնը, այս գէպը մը կտորուց գիւղացու մէջքը և ստիպուած կ'աւ 35—40 տոկոսով հարկերնք վերցնել անգիւթ հարստից: անգիւթ և մ'առնում, որովհետեւ բացի այն, որ ահապէս տոկոս է վերցնում, միևնույն ժամանակ, նոր հաշուելու միջոցով, իրանց գիւրակատար ճարպիկութեամբ աղքատ ու տղէտ գիւղացու վերայ մէկին կրկնու է հաշվում: Բաւական է ասել. որ ճարպիկ հարստի շնորհիւ, մեր տաճկաստանի եղբայր պէս մեր գիւղացիներն մեծ մասը կ'սպանդան թեմէ համալուծեան են գիմում:—Յիշեցի որ գիւղի կէս մասը պանդխտութեան մէջ գեղեցւում է, սորան հարկաւոր է կցել և այն ակտիւ հանգամանքը, որ դժբախտաբար մեր հայերն մէջ արմատացած լինելով բազմատեսակ վտանգներն պատճառ է դառնում: Այժմեան գիւղական կենցաղավարութիւնը այն աստիճանի կեղծ և խախտ դրութեան մէջ է, որ երկու հարադատ եղբայրներ միմեանց խոնարհել, միմեանց հետ հաշտ վարուել չկարողանալով, իրարից բաժան բաժան են լինում: Իսկ տարութեան դիմելուց չեալ, ընտանիքը մնում է անտէր—անտիրակոն, որի հետեանքը լինում է անբարոյական աղբիւրների չառաջանալը:—Արհեստը մեր գիւղում շատ քիչ նշանակութիւն ունի: Բաղդիւնի եղբայրները իրանց գոգութեամբ մեր գիւղը քարոքանք արեցին և դեռ անում են, բայց մեր ժողովուրդը և նորա իշխանները այն աստիճան անտարբեր, նոյն իսկ ստոր մարդիկ են, որ մէկ միայն նորանց արտաքին չեն աշխատում, այլ և կան աշխատի աղբիւրներ, որոնք ծածկում են նաև նոցա խաչատուակ անգթութիւնները: Նոյն իսկ անցեալ օրը չիշեալ եղբայրները մի ատեն յափշտակել և տան տիկնոջ սաստիկ վիրաւորել էին: Կորչում է աղքատի միակ աղբիւրը աշխատութեան—մի զոյգ եղբ, գոմէշը, կովը և ոչխարը, կասկածը ընկնում է տաճիկների վերայ, բայց վերջը յայտնվում է որ առանց Բաղդիւնիների մատնակցութեան չէ: Անցեալ տարի Բաղդիւնիները մի քանիսնեան հետ մի խոշոր գոգութեան մէջ բռնուել էին. գիւղացիք ընդհանուր համախօսութեամբ վճռեցին հեռացնել նորանց գիւղից, իշխանութիւնը չանձն առաւ ժողովրդեան խնդիրը՝ պարտաւորեցնելով, որ ճանապարհածախսը իրանք հոգան, սակայն մեր իշխանները արմատացած անտարբերութեամբ տալով, պատճառ դարձան խեղճ քանիքների նորանոր թըշուառութեանց: յետէ մի յանդամոց քոց նեղէ դքեզ, հատ զնա և ընկեալ ի քէն: Աւետարանի այս ճշմարիտ պատգամը մեր ժողովրդից շատերը թէն հասկանում են, բայց գործով կատարել իրանց շահերին վնասակար են համարում: Բայց մենք և բոլր պաշտպանութիւն պէտք է գտնեն մեր Արտեմիդներից Բաղդիւնիները և Խեչանները:

Առաջի որ մեր իշխանները չեն կատարում Աւետարանի սուրբ խօսքերը, սակայն և այնպէս ինչ մեղադրել սորանց, մինչդեռ մեր հոգևոր հայրերը ինքեանք չեն կատարում: Նաղուրուայ ծխատէք քահանան, յայտնի Տէր-Պողոսը ինչ անկարողութիւններ ասէք՝ որ չէ կատարում: Այդ քահանայի պատճառով, մեռել է թէ Նաղուրուայ և թէ նորա մերձակայ գիւղերի ժողովրդեան կրօնական եռանդը: այն սոյն ժողովուրդը գրեթէ մօտեցել է անբարոյականութեան անդունդին: Տէր-Պողոսը իր նախորդ յանցանքների համար մի քանի անգամ պատժուել և ներումն է ստացել, սակայն այժմ տեղի մեծ չափերով է գործադրում: Նորանց, քանի քանի անգամ նկարագրել ենք լրագրներում, քանի քանի անգամ

Նաղուրուայ հասարակութիւնը բողոքել է սինոդին և նորան կարգաւորած անկը խնդրել: Բայց ասողին էլ լսող պէտք է լինի թէ ոչ: Թէ որքան ուղիղ է չգիտեմ, սակայն ասում են, որ իբր թէ սինոդը վճռել է վերջին անգամ ևս Հառիճ աբուրել, իսկ սորանից ինչ օգուտ, մի քանի ժամանակից յետոյ էլ էն ջուրը էլ էն ջրաղացը: Հատկի կարծիքով միակ միջոցը այն է, որ կարգաւորած անկուց զինի, իսկառ անջատել նորան Նաղուրից, այդ քահանան այրի լինելով, երկու չափահաս որդեք միայն ունի, ուստի սորա հետ այդպէս վարուելուց չեալ, հոգ. իշխանութիւնը թէ խղճի ընդգէմ չէ գործում և թէ աղատում է մի մեծ հասարակութիւն անբարոյականութեան և այլ կրօնի գիմելուց:

Այս ամառ մեղանում եղանակը, սաստիկ անձրևային էր. արեգակի քաղցրութիւն շատ քիչ ենք տեսնում: անցեալներում հեղեղը մեծ վնասներ տուեց շրջակայ գիւղերին, ութ մարդ հոգի տալ խեղդուած են գտել: Հունձը բաւական առատ է երևում: Բայց եթէ եղանակը այսպէս դնայ, մեծ վնասներ կտանանք:

Փողի բացակայութեան պատճառով, բացի փայտից և ածուխից՝ մեղանում ամեն բանի արժանութիւն է: Թէև անտառի մէջ ենք, բայց, որպէս չիշել եմ, տակաւի անմատչելիութիւնը, փայտը և ածուխը շատ թանկ է նստեցնում մեզ վերայ, հարեան գիւղերում, որտեղ տակաւն անհամեմատ արժան է, ածուխի փութը ծախվում է 15 կ. իսկ մեղանում 60 կ. փայտը նորանցում 1—20 կ. իսկ մեղանում 3 ր:

Հայկազանի

ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

4000 ՈՍԿԻՈՑ ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ս. Ղ. Թ. Ա. Մ. Ա. Ր

Ոստան 1885 յուլիսի 6/18

Ոստան, նախկին ամարանոց Արծրունեաց, ծառադարձ ու խիտ զուարճալի գիւղքով աւան մ'է, Վանայ ծովու արեւելեան հարաւային եզերքը, քաղաքէն 6 ժամ հեռու 4 թաղի կը բաժնուի, Առուա մէջ, Վերին թաղ, Վարի թաղ, և Պառօթի (կամ Նէշատ) թաղ: Սոցա երեքն մէկմեկ հիանալի բուրաստաններ են բնական ամէն վայելչութեամբ զարդարեալ օդով և աննման ջուրով: Իսկ չորրորդն որ ճիշդ ծովափին կցուած է, Գաղիկի վարմանահրաշ բերդն ու նաւահանգիստն կը պարունակէր յառաջ քան Սենեքերիմ Արծրունիի գաղթականութիւնը: Այս բերդաքաղաքին նման (այժմ աւերակ) ծովահայեաց ուղանչելի գիւղը ունեցող ոչ միայն Վանայ ծովու վերայ, այլ դուրս և ուրիշ տեղ իսկ չկայ: 350 տուն բնակիչ ունի, համակ Բուրդ, որք չեալն տգիտութեան մէջ գոլով չգիտեն բնաւ իրենց բնակավայրին դերադանցութենէն օգտիլ: Ոստանայ հարաւային եզրը Արտօս լեռան ստորոտը կը գտնուի Զարահան ու Նշան վանքն, ուր է գերեզման Վարդանանց պատմիչ Նիկիշի: Արեւելեան

«Նոյն միջոցին Աֆղանստանի պայքարը դուրս բերաւ: Անգլիան վտանգուած տեսնելով իրեն հնդկական սահմանների վրայ, բնականապէս միտք յղացաւ՝ Ռուսաց կայսրութեան արեւմտեան և արեւելեան սահմանների վերայ անգամալուծել ռուսաց զօրքի յարձակողական շարժումն դէպի Աֆղանիստան. այդ բանը կատարուելու էր թրքական և չինական ուժերի ազդու միջամտութեամբ, որոնք երկուքն էլ պիտի օժանդակուէին բրիտանական ոսկով, հնդկական զօրքով և նաւատորմով:

«Գալով Չինաստանին, պարզ է, որ Անգլիան չի պիտի կարանար ոչ մի պաշտպանական և յարձակողական դաշն կնքել նրա հետ Ռուսաստանի դէմ, քանի որ նրա ցամաքային և ծովային ոյժերն զբաղուած էին Փրանսիայի դէմ վարած պատերազմով: Հետեւաբար անգլիական կառավարութիւնը պարտական էր միջամտել Փրանկո-Չինական ընդհարման մէջ և մի ճնշումն գործել Պէկինի դրան վերայ այն նպատակով, որ նա միանգամայն և՛ հաշտուէր Փրանսիայի հետ և՛ մի գաղտնի պայման կապէր, որով թէ Անգլիայի և թէ Չինաստանի շահերը պաշտպանուած լինէին Ռուսաստանի նուաճողական ձգտումների երեսից: Անգլիայի այս շուտափոյթ աճապարանքով՝ ծածուկ դաշն կուելու Չինաստանի հետ՝ պէտք է բացատրել այն հանգամանքը, որ չը նայելով մեր ձախորդութեան Լանդ-Սոնի մէջ և Ֆերրիի դահլիճի անկման, սկիզբ առած բանակցութիւնները հաշտութեան մասին չէ թէ չընդհատուեցան, իսկոյն այլև զոհացուցիչ վախճան ստացան:

«Այսպէս ահա անգլո-չինական դաշնակցութեան գլխաւոր արգելքը մէջ տեղից բառնալուց յետոյ՝ սահմանուեցան այդ դաշնակցութեան պայմանները: Անգլիայի ձեռք բերած զիջումներն էին՝ օպիոնի վաճառման մաքսային հարկերի միաւորումն ամբողջ Չինաստանի մէջ, — միաւորումն, որ վաղուց անհրաժեշտ էր հնդկական առևտրի համար. և եւթա՝ Կորէյեան Համիլտոն նաւահանգստի գրաման համաձայնութիւնը, որ մի առաջնակարգ ռազմագիտական դերք էր տալիս Անգլիային Չինաստանի հիւսիսային ջրերում և ապագայի համար նոյնչափ կարևոր մի կենդրոն միջազգային վաճառականութեան Կորէայի հետ, ինչպէս որ է այժմ Հոն-Կոնգը Չինաստանի առևտրի համար:

«Այս նոր դաշնագրութեանը մի իսկական երաշխաւորութիւն և պարտուպատշաճ հաստատութիւն տալու համար՝ Անգլիան բարձրացրեց իւր միջնորդին՝ Սէր Ռոբերտ Հարտին յատուհան Մեծ Բրիտանական դեսպանի Պէկինի մէջ, և միևնոյն ժամանակ Չինաստանն էլ մի առանձին լիազօր դեսպան առաքեց Լոնդոն՝ որպէս զի դա Մարքիզ Յէնդին փոխարինէ և այն տեղ երկնային կայսրութեան նոր պօլիտիկայի սկիզբն դնէ:

«Չինական մաքսատների գլխաւոր տեսչութեան կարևոր պաշտօնը Սէր Ռոբերտ Հարտի եղբօրը պիտի յանձնուի:

«Լիու-Վին-Փուսի՝ սե զօշակների առաջնորդը, Թուրքեստանի սահմանի վերայ կազմակերպուող չինական զօրութեան հրամանատար պիտի լինի: Չինաց երկրորդ զօրքը կենդրոնանում է Սմուրեան երկրի սահմանների մօտ: Չինաց նաւատորմի վերայ շուտով կ'աւելանան երեք զրահապատ մարտանաւեր, որոնք շինուած են նրա համար Գերմանիայում և արդէն դուրս են ելած Շտէտինից, նաւելով դէպի Չինաստան: Այս ընտիր և արդի ռազմագիտութեան ամենայն միջոցներով օժտուած պատերազմական նաւերն մասամբ անգլիական նաւաստիներ և սպաններ կ'ունենան և օգտակար ծառայութիւն կ'մատուցանեն Բրիտանեան նաւատորմին, որ գործ կ'տեսնէ ռուսաց ծովափների երկայնքով և Վլադիվոստոկի դէմ, ուր որ Չինաստանը կարող կ'լինի մի զօրեղ զօրք իջեցնել: Չինաստանի ելմտական պէտքերը հոգալու համար Անգլիան յանձն է առնում օժանդակել չինական փոխառութիւններին դրամական շուկաների վերայ և ի պահանջել հարկին՝ իւր յատուկ դանձարանից նպաստել նրան արծաթով:

«Հետեւաբար, եթէ անգլիական դիւանագիտութիւնը ճաճկաստանի հետ էլ նոյնատեսակ մի դաշն կնքէ Պոլսի մէջ, այն ժամանակ աֆղանեան պայքարն մի այնպիսի տագնապիչ շրջանի մէջ կը մտնի, որ անշուշտ կը ստիպէ բացարձակ թշնամական ընթացք սկսել Ռուսաստանի դէմ յանդիման:

«Լի-Հոնգ-Չանգի արդէն մի տարիից ի վեր գործ դրած ջանքը՝ վերջ տալու Թոնկինի առթիւ ծագած վէճին, որպէս և գրեթէ գրգռիչ դիրքն, որ նա բռնել է Ռուսաստանի վերաբերմամբ 28 մայիսի դաշնագիրը կնքուելուց յետոյ, ցոյց են տալիս, թէ ո՞ր կողմից է այժմ փչում քամին Պէկինի դրան մէջ:

«Օրինակ՝ Պատընօտրի մօտ ի պատիւ փոխարքայի կատարուած հանդիսաւոր ընդունելութեան ժամանակ, որ տեղի էր գտել հաշտութեան դաշնագրի ստորագրուելուց յետոյ, Լի-Հոնգ-Չանգը, յանկարծ ռուսաց հիւպատոսին դիմելով, բարձրաձայն հարցրեց նորան. «Ե՞րբ վերջապէս պիտի հանդիպին մեր կօմմիսարները ձերինների հետ՝ մեր հասարակաց սահմանները կանոնաւորելու համար»: Բացի այս՝ Շանխայից և Թեան-Ձինից եկած հեռագիրները միաձայն վերագրում են Պէկինի փոխարքային մի վերաւորիչ և յոխորտական ոճի ձև Ռուսաստանի նկատմամբ, որին նա պատերազմով է սպառնում, եթէ սա Կորէյեան գրաւելու լինի:

«Սյգայիսի մի սպառնալիք, որ գործվում է կասկածանօք հաւանական եղծման կօրէյական երկրի Ռուսաստանի ձեռքով և գրաման Համիլտոնի նաւակայքի, ուր անգլիական նաւատորմն արդէն հանգիստ հաստատուել է, առանց ո՞ր և է բողոք յարուցանելու Չինաստանի կողմից, — մեկնութիւնների կարօտ չէ»:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վաշինգտոնի վիճակագրական տառնալը ներկայացրել է մի ղեկուցում Ամերիկայի հանրապետության 1884-ին թուի յունիսի 30-ին մինչև ներկայ տարուայ յունիսի 30-ը: Այդ հաշուից երևում է որ այս մի տարուայ ընթացքում Միացեալ-Նահանգները գաղթել են 387,821 հոգի կամ 122,013 հոգի պակաս, քան անցեալ 1883—1884 թուի շրջանում: Վերջին շրջ տարուայ ընթացքում Գերմանիայից գաղթել են Ամերիկա 748, 285 մարդ, Մեծ-Բրիտանիայից—576,748 հոգի, որոնց կեսը իրանդացիք են: Իտալիան ընդհանրապէս երբոր տեղն է բռնում թէև 1884—1885 թուին նորա Ամերիկա գաղթած հպատակների թիւը միայն 13587-ի է հասնում: Ջուլիցերացոց թիւը ևս 93,708—ից իջել է 34,175-ի: Վերջապէս Կանադա եղած են 35630 մարդ: Յայտնի է որ գաղթականութիւնը համարուած է իբրև Միացեալ Նահանգների ընդհանուր բարօրութեան ջերմաչափ:

«Daily-News»-ի Վարնայի թղթակիցը հաղորդում է որ Կ. Պոլսոյ Պարսից նախկին դեսպան Մոսին-խանը իւր տէրութիւնից հրաման է ստացել Բերլին գնալ հրաւիրելու պարսկական զինուորական ծառայութեան հինգ տղաներին, որոնք ցանկութիւն կ'յայտնեն: Հրաւիրուելու են նմանապէս քանի մի քաղաքական աստիճանաւորներ:

ՖԵԼԻԵՏՈՆ

ՄԻ ՅԻՇԱՏԱԿ ԳԱՐԻԲԱԼԳԻԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

ԳՈՐԾ * * *

(Deutsche Rundschau)

Նա պատմում եմ հետեւեալ հանդիպումն Գարիբալդիի հետ, որովհետեւ կարծում եմ, որ մի կողմից մի նշանաւոր և արկածալից տարեշրջանի յատակագիծը մի առանձին նշանակութիւն պիտի ունենայ այս և այն անհատի լսածի ու տեսածի համար, միւս կողմից մանաւանդ այն պատճառով, որ այն պարագաները, որոց տակ ես հանդիպեցայ Գարիբալդիին՝ և այն տպաւորութիւնը, որ նա ինձ վերայ թողեց, յօգուտ նորա անձնաւորութեան վիայելու յատուկ են և կարող են այդ պատկառելի մարդոց յարգանքը մի փոքրիկ յաւելումով լրացնել:

1870-ի ամառը Կոստանդնուպոլսի էի, երբ շաբաթը երկու անգամ եկող փոստան յանկարծ անուպատելի կերպով Փրանսիացոց պատերազմը հրատարակելու լուրը բերեց: Հայրենեաց բաղկին և ցաւերին կարեկից լինելու զգացմունքը, որ կարծես այնքան աճում է, որքան հեռու ես նորանից, երկան եկաւ Կոստանդնուպոլսի գերմանացի գաղթականների մէջ իբրև մի սասանիկ չաղմունք, որքան անորոշ էին ստացուած տեղեկութիւնները, այնքան աւելի որսի մէջ չաջորդում էին միմեանց հաւատարմութիւն, քաջութիւն,

երկիւզ, հոգս, մինչև մի նոր համբաւ գալիս էր ու նորա-նոր յաղմունք պատճառում: Նրիտաւորք մարդիկ վերադառնում էին հայրենիք զօրքերի հետ միանալու, այնպէս որ պրոսական դեսպանատունը իւր անդամակիցներին մեծագոյն մասից զրկուեցաւ և երկուսը նորանցից (եթէ չեմ սխալվում) մի քանի շաբաթ չանցած մահ ճաշակեցին հայրենեաց համար:

Այդ միջոցին ես յարաբերական կապեր ունէի իտալացի գաղթականների հետ: Գորանք բաղկացած էին ըստ մեծի մասին անցեալների քաղաքական յանցաւոր—փախստականներէ, որք այստեղ իրանց գոյութիւնը ապահոված լինելով, մինչև անգամ Իտալիայի քաղաքականապէս աղապուտելուց յետոյ, տակաւին մնացած էին իրանց տեղը: Վաղուց ի վեր քաղաքական յանցանքների համար հալածուած ու դատաւարտուած անձինք, Բուլբոնների և Աւստրիացոց ձեռքը գտնուած իտալական երկիրներէ փախելով, ապաստան էին գտել Կոստանդնուպոլսում և դրան թուած կային բազմաթիւ պատկառելի և փորձառու ազգասէր մարդիկ: Գորահետեանքը այն էր, որ գաղթականների մէջ վառ պահուած էր մի տեսակ կարեւորեան (չեղարկական) հոգի, սասանիկ ասեւրութիւն դէպի ամեն տեսակ բռնութիւն, արմատական մինչև իսկ հանրապետական ձգտումներ առ հայրենիքը տաճած մեծ սիրոյ հետ միասին, այլ և Կոստանդնուպոլսի գաղթականները իրանց հայրենիքում մի որոշ աստիճան քաղաքական նշանակութիւն, յարգանք և աղքատութիւն էին վայելում: Նորա մամուակից և համբաւելի էին Իտալիայում, մանաւանդ սորա հարաւային Նահանգներում բաղմաթիւ, բայց այն ժամանակ տակաւին անգոր սահմանադրական ձախալողմեան կուռակցութեան գաղափարներին, այն կուռակցութեան, որ Գարիբալդեան կամ հանրապետական էր կոչվում: Նորանց հետոք Գարիբալդին էր, որին այդ կուռակցութիւնը անպայման և կուրօքէն հպատակում էր: Գարիբալդիի վերաբերմամբ նորանց յարգանքը նոյնքան կատարեալ էր, որքան կատարեալ էր նորանց ասեւրութիւնը, այնու, բորբոքուած ասեւրութիւնը դէպի uomo fatale del due Dicembre, դէպի կայսր Լուի Նապոլէօնը, որ նորանց ասեւրով, դաւաճանել էր Իտալիային Վելլաֆրանկայի խաղաղութեան պայմանների մէջ և խլել էր նորանց Նիցցա և Սալոնիկա Նահանգները:

Այդ կուռակցութիւնը, որ եօթը տարի ետքը երկարատեւ իշխանութիւն պիտի ձեռք ձգէր, տակաւին ոչ միայն իշխող չէր, այլ և ոչ իսկ դերակշռող էր: Կառավարութեան, պարլամենտի և հատարակութեան մէջ Կալուրի քաղաքականութիւնը աւանդաբար մեծ կշիռ ունէր տակաւին և Փրանսիայի պաշտպանութիւնը ընդունուած էր իբրև անքակտելի օրէնք: Կալուրի աշակերտները և հետևորդները, այսպէս անուանեալ Consorteria-ն դեռ ևս ահուգորով կանգնած էին նորա գծած ճանապարհի վերայ և ուրեմն նոր հանդամանքների ու իրերի նոր վիճակի հանդէպ բոլորովին շուարած: Այդ պատճառով և շփոթութիւնը մեծ էր, երբ հարկ եղաւ ինքնուրոյն կերպով վճռելու և գործելու: Սուրանով պարզվում է նաև հակառակորդութիւնը (antagonisme) որ իշխող կուռակցութեան քաղաքականութեան և ժողովրդական, ֆրանսիացոց թշնամի, գարիբալդեան կուռակցիների մէջ տեղի ունէր այն ժամանակ, ինչպէս նաև իտալական բարձր շրջանների մէջ տիրող ասեւրութիւնը դէպի ամեն բան, որ Գարիբալդիի հետ որ և է առնչութիւն ունէր:

Այդ օրերում միմիայն թագաւորը, Վիկտոր Էմմանուէլ հաւատարմութիւն և յօժարութիւն ունեցաւ իւր վճիռների

մէջ: Նորա ստպեալական ոգուն ինքնընտանեան Հասկանալի էր թափում, որ պէտք էր Նապօլէօնին Աւստրիացոց դէմ իրան ցոյց տաւած օժանդակութեան վախարհէն վերադարձնել և նորան դօրքով աջակցել: Թագաւորը Հաստատապէս վճռել էր այդ և շատ բանիւայ (einflossreich) մարդիկ նորա կողմն էին: մնում էր գրեթէ, որ Իտալիան մասնակցէր Գերմանիայի դէմ մղած պատերազմին, որ Իտալիայի Համար օրհասաբեր կարող էր լինել: դորա առաջը առնելու Համար մեծամեծ դժուարութիւնք տեղի ունեցան և յաջողելը պիտի վերագրել Լանցա-ի և Վիէննայի ղեսպան Ռօբերտանտի ջանքերին:

Այդ Հանգամանքներին եւ մօտիկ ծանօթ էի, որովհետեւ դեռ նոր էր, որ թողել էի Իտալիայի մայրաքաղաքը, որ ես քաղաքական անձանց Հետ զանազան յարաբերութիւններ ունէի: Նոյն իսկ Կոստանդնուպօլսում եւ Ճիշտ տեղեկութիւններ ունէի այնտեղի անցքերի մասին: Պարզ է, որ պատերազմի սկզբում ամենքը անորոշ և երկիւղով էին նայում նորա ելքին: Հետեալաւ և Իտալիայի դիրքը չէր ներքի անտարբեր մնալ դէպի պատերազմը: Ինձ Համար պարզ էր, որ նորա վերայ աղքեցութիւն կարելի է ձեռք բերել միմիայն Նապօլէօնին թշնամի Գաբրիելլեան կուսակցութեան ձեռքով և ես սկսեցի այդ կուսակցութեան Հետ ունեցած յարաբերութիւններս այդ մտքին ծառայեցնել: Այս ջանքն ընդունելութիւն իսկ գտաւ, սկսուեցան կապեր պարզամեծում գտնուող ներկայացուցիչների և նոյն ինքն Գաբրիելլեի Հետ և Իտալիայում ժողովրդի բազմութեան մէջ Համօրէն տարածուած գաբրիելլեան թերթերի վերայ աղքեցութիւնք գործուեցան: Այս արդարեւ, Իտալիայում այդ կուսակցութիւնը այնպէս բարձրաձայն սկսեց քողովել յօգուտ Ֆրանսիայի որ և է մասնակցութեան դէմ, Պալերմում և Միլանում Հանած Հասարակական խռովութիւնները այնպիսի սպառնալից կերպարանք առան, եթէ կառավարութիւնը վճռած իսկ լինէր, դժուար էր գլուխ բերել որ և է շարժումն յօգուտ Նապօլէօնի:

Իրերի այդ տրամադրութեան ներքոյ ես ստացայ օգոստոսի 1-ին Ֆլորենցիայից նամակներ, որք Հաւատարմաբար անցնելով ինձ յայտնում էին թագաւորի վճռը 100,000 զինուոր դնելի Հրաւիրելու: Այս ուղեորուեցայ դէպի Բուլօնգ-դեբէ, որ Հիւսիսային գերմանական դաշնակցութեան ղեսպան կոմս Կալքերլենկի իւր ամարանոցն ունէր և Հազարդեցի նորան այդ լուրերը: Նորա յայտնած ցանկութիւնը՝ Բերլին մի նամակ ուղղել, իրան թողի: Ես նորան պատմեցի մեր ձգտումները իտալական կառավարութեան մի ճիշտման տեսլու նկատմամբ և ասացի թէ ինձ Հնարաւոր է թափում ոչ միայն այդ ճիշտման ուստիւթեցնել այլ մինչև անգամ Իտալիայից Ֆրանսիային խոչընդոտներ պատրաստել, եթէ մեր ձեռքը դժգոյցից զրամական միջոցներ լինէին: Նա խնդրեց ինձ այդ նախագիծը գրաւոր կերպով մշակել և իրան տալ, և ես Հետեւեալ օրը ուղարկեցի այն: Այլ և ղեսպան նառան պաշտօնեաներից մէկին ինձ Հետ այն բանակցութեանց ներկայ լինելու, որ ես Իտալացոց Հետ պիտի ունենայի: Վերջիններիս բացատրեցի, որ այժմեան իրերի վիճակը եւսական գործունէութիւն է պահանջում: չը պէտք է Հանդուրժել որ Իտալիան իւր կառավարութեան շնորհիւ սխալ և վնասակար ճանապարհի մէջ ընթանայ և Փրանսիական աղքեցութիւնից աղատուելու, Սալօյեան և Նիցան չեւ խլելու, և Հռօմը իւր մայրաքաղաք դարձնելու յարմար առիթը ձեռքից բաց ձգէ: այդ բոլոր նպատակներին Հասնելու միջոցն է կառավարութեան կամքին: Հակառակ ըն-

թանալ, ինչպէս 1860 թուականին Գաբրիելլին արտա-մարդիկ չէին պահասի երբ Գաբրիելլին ձայն տալ, ուրեմն մնում է միմիայն նորա Համաձայնութիւնը ստանալ և կարեւոր դրամական միջոցներ ձեռք բերել, որք պրոսական կառավարութեան օժանդակութեամբ գտնելու յոյս կայ: Ամենքն էլ Համաձայնութիւն էին, թէ Գաբրիելլին անմիջապէս պատրաստ կը լինի գործելու, և թէ մենք նորան կարեւոր միջոցները տանք:

Այդ ժամանակ Կոստանդնուպօլսում գտնուում էր նաեւ իտալական պարլամենտի անդամներից մինը (Չիպրիանի), որ Համաձայն էր մեր նախագծի Հետ և պատրաստ էր անձամբ գլխի Գաբրիելլին և ամեն նախապատրաստութիւն տեսնել: սակայն ցանկութիւն էր յայտնում, որ թագաւորը այդ մասին տեղեկութիւն ունենայ, նա կարծում էր որ վերջինս գաղտնի Հաւանութիւն կը տալ, ինչպէս նա արել էր 1860-ին, բայց այդ ենթացողութիւնը անշուշտ որ խալ էր: Վերջապէս վճռուեցաւ այդ Հարցի լուծումը Գաբրիելլին թողնել: Սակայն Չիպրիանի չուելը չեղածուեցաւ, մինչև որ օգոստոսի 13-ին Բերլինից պատասխան եկաւ թէ Սալօյայի և Նիցայի վերայ յարձակուելու Համար կարեւոր դրամական միջոցները մեզ Համար պատրաստ են: ձեռք այդ միջոցն մենք գերմանական ղեսպանատանը խորհրդակցելու ժողովում էինք և ես յորդորում էի Չիպրիանիին իսկոյն և եթ, մինչդեռ գլխաւոր պայմանները կատարուած էին, ճանապարհ ընկնէ: Բայց նա պահանջում էր, որ պրոսական կառավարութիւնը նոյն լուրերն պարտաւորուի չլրացնել խաղաղութեան պայմանները առանց Իտալիայի շահերը ի նկատի առնելու: Ես իզուր ճգնում էի նրան Հասկացնել, որ նա անշուշտ աւելին չէ կարող սպասել, քան այն միջոցները, որոնցով Իտալիան իւր կորցրած նահանգները կարող էր չեւ գրաւել և թէ գործի Հետեւեալը նոյն իսկ իտալացիներից կախում է: երբ նրանք վերջի-շեւ նահանգները չեւ կը խլեն, այնուհետեւ անշուշտ գերմանական շահերը կը պահանջեն, նրանց իտալացոց ձեռքը պահել, և այլն: Տեսնելով որ ես անկարող եմ նրան անմիջապէս գործողութեան շարժելու, վճռեցի ինքս անձամբ Գաբրիելլին Հետ բանակցել և միւսերին ասացի: որ ես յաջորդ նախով պիտի ուղեորուեմ: Իտալացիք պնդեցին, որ ես նախապէս Ֆլորենցիայում պարլամենտի ձախաղողմաների Համաձայնութիւնը առնեմ: Բայց ես դրանով միայն ժամանակ կորցրի: 14-ին խօսակցութիւն ունեցայ կոմս Կալքերլենկի Հետ, որ ինձ Հաւաստակցեց թէ Բերլինի կառավարութիւնը տալիս է Գաբրիելլին ձեռքը միջոցներ Ֆրանսիայի դէմ գործողութեան մէջ մտնելու: 15-ին ճանապարհ ելայ: Վստիորի ծովափում երկայն շարքով կանգնած էին տաճիկ զրահաւոր նաւեր ի պատիւ Նապօլէօնի ծննդեան օրին, այդ օրը վերջին անգամն էր վայելում այդ պատիւը:

18-ին առաւօտեան, մինչդեռ ես Վառնայում Ռուշչուկ գնացող շոգեկառքի չուելուն էի սպասում, նահանգապետ Ահմէտ փաշան ինձ պատմում էր իւր չիղղութիւնները: Փերիւմարչալ Մօլտիկէի կեանքից, որի Հետ նա պատերազմել էր Սերիայում Մէհմէտ Ալին դէմ: Ռուշչուկից ճանապարհը տանում էր Գանսուքի վերայով մինչև Բաղիաշ, ուր եւ 18-ի երկուցեան երկաթուղուն Հասալ: Այդտեղ առի Մեցի մօտ եղած ճակատամարտի առաջին լուրը: Պետո, Տրիեստ, Վենետիկ անցնելով, և Պադուայի ու Բօլօնիայի մէջ երկաթուղու ձախորդութեամբ ուշանալուց չեւոյց, Հասալ վերջապէս 21-ին երկուցեան Ֆլորենցիա: Հետեւեալ ա-

առաջին դասի Palazzo vecchio, ուր ժողովուած էր իտալական պարլամենտը և խնդրեցի դուրս կանչել ձախակողմեաներից մի քանի պարսններ, որոց համար ես նամակներ ուղարկեի: Մասնաժողովի անդամները մէկում, հետեւում ոտոց հրաւերին, ժողովուեցաւ կուսակցիցներից մի չափունի թիւ: Եւ չափանցի իմ դեպքանութեան նպատակը և երկար վիճաբանութիւնից չետոյ, ինձ ասացին ճաշից չետոյ նորից վերադառնալ այնտեղ: Այնուհետեւ խօսակցեցաւ հոմո Բրատի-Սէն-Սիմոնի, Ֆլորէնցիացում նստող հիւսիսային գերմանական դաշնակցութեան գեղարտի հետ, որ նոր էր վերադարձել Բերլինից, ուր նրան պահանջէին: Նա ինձ ասաց, որ իրեն յանձնարարած է մեր հարկ եղած ձեռնարկութեանցը ուղակցել: Երբ ես Պալատո Վէլիօ վերադարձայ, ինձ չափանցին՝ թէ առ աշխարհ ամենակարեւորն է մի նիւտրութիւնը տապալել, և ձախակողմեաններից կազմուած մի նոր միւնիստրութիւն գործի գլուխ կանգնեցնել: այդ լինելուն պէս կարելի է ցանկանալ Պրուսիայի հետ դաշն կապել Լաօմը, Նիցցան և Սալոյեան ձեռք բերելու հիման վերայ: Եւ պատասխանեցի, թէ աշխարհ խօսքը չէ թէ ապագայի ենթադրութեանց, այլ անմիջապէս եռանդով գործելու վերայ է: Իտալիան շատ բան ունի շահելու, բայց շատ չի անցնի և արդէն ոչ կլինի. միւնիստրութիւնը, առանց այն էլ, պիտի ընկնի, Սալոյացում առաջին հրացանը պալութիւնն պէս, այնուհետեւ իրանց կուսակցութեան հերթը եկած կլինի և այլն և այլն: Ետ խօսեցին, բայց առանց որ և է վճիռ կաշաղկեալ: Այդպէս անցան և հետեւեալ օրերը: Եւ շուտով համադրեցայ, որ այդ մարդիքը քաղաքական աշարժութիւն, միահամուռ կամք և գործելու ոյժ չունեն, որ նրանց տիրում են փոքրոգի և անձնական նեղ հոգեկցիւններ և թէ համարձակ քայլեր այդ մարդկանցից սպասել անկարելի է: Մի և նոյն ժամանակ նկատեցի, որ կուսակցութեան մէջ քեզ շփոթութիւն կար. պարզ երևում էր, որ մարդիկ շուտով էին և գործերը երեսի վերայ էին թողում: Մեր խորհրդածութիւնները պարլամենտի անենակներըց մէկում, ուր շատերը անցողորմ էին անում, գրեթէ հանրաձայնութիւն էին դարձել, բայց և այնպէս առանց խանգարման այնպիսի իրերի վերայ էր խօսվում, որոնք կուսակցութեան համար վերջին ծայր սպառնալից էին: Երբ ես դիտաւորութիւն չափանցի Գարիբալդիի հետ անձամբ բանակցել, ինձ ասացին, թէ նա իբրեւ բանտարկեալ պահվում է Կապրերա կղզում և թէ ինձ համար բոլորովին անկարելի է նորա մօտ մուտք գործել: Բայց դարձեալ ես համոզուած էի, որ միմիայն այդ ճանապարհով կարող եմ նըպատակիս հասնել, և ես վճռեցի այդ փորձը փորձել: Սակայն պիտի սպասէի Մադալէնա գնացող յաջորդ նաւին, որ 28-ին պիտի Լիվորնոյցի դուրս գար:

Այդ օրերը արմատական դիմադրող կուսակցութեան անպտուղ, բառաղարդ ու անփորձ քաղաքականութիւնը իրենց անձնական նպատակների և փոքրոգի միջոցների հետ միասին ինձ բոլորովին ձանձրացրին:

Եւ խնդրեցի մի տիկնոջ, դքսուհի Բէվիլախու-ին ու անձամբ Գարիբալդիի գործերի հետ աւատրիացոց դէմ պատերազմել, իւր սեփական ծախքով մի զօրագունի էր պատրաստել և վերջը Գարիբալդեան գեներալ Լա Մադալի հետ ամուսնացել, ինձ մի անմեղ համակ տալ առ Գարիբալդին և 28-ին կիւրակէ առաջին կանխա ճանապարհ ելալ Լիվորնոյց: Ճաշից չետոյ մօտեցանք Բատտիստին Կորսիկայի վերայ, ուր եւ նաւակաջմից մեծ յուզմունք նկատեցի. ամբողջ ժողովուրդը կարծես շարժման մէջ էր, ամեն տեղ երևում

էին եռագոյն դրօշակներ, լսվում էին հրացանաձգութիւն աղմուկ և Marseillaise երգը: Օգոստոսի 29-ին լուսաբացին կանգնած էինք Մադալէնայի առջև: Դա մի փոքրիկ ապառաժոտ կղզի է, Սարդինիայի հիւսիսային ափին մօտ, Սանտո Բոնիֆացիո նեղուցի բերանում ընկած. այդ կղզու, Սարդինիայի, երկայնաձիգ Կապրերայի և Սանտո-Ստեֆանոյի մէջ ծովը պարփակուած է ինչպէս մի լիճ: Մարդ աստեղ մի աննկարագրելի ամպի և վաշտերի բնութեան մէջ է գտնվում. դիմացի լոկ քարեկոյտեր են. ճեղքճեղքուած մերկ ապառաժներ, անկարգ անկանոն շաղ ընկած կամ շեղ շեղ դիպուած, չորս կողմը ցից ժայռեր, բոլորը միակերպ գորշ գոյնի, նրանց միջով կապուտակ ծովը, որի ալիքների սպիտակ փրփուրը բաղխում է ապառաժները, և վերը կապուտ երկինք: Յամբաթուից ջրագուռի (Kormoran) թռեւի վարկը միայն ընդհատում է երբեմն միակերպ լուսթիւնը: Մադալէնայի ափին այլանդակ ժայռերով շրջապատուած կիսով չափ ծածկուած, որոց վերայ տնկուած են նուրագներ կոչուած, փլուզիկեցող ժամանակից մնացած տարօրինակ, գլանաձև աշտարակներ, կեցած է մի ողորմելի դիւղ, այդ կղզիների մայրաքաղաքը: Եւ միակ նաւորդն էի, որ այստեղ իջալ նաւից: Ինձ տարան մի տուն, որ միանուագ հիւսիսոցը, սրճարանը և մանրավաճառի խանութն էր այդ տեղի: Նորա գաւթի վերայ, որ միևնոյն ժամանակ խոհանոցի տեղն էր բռնում, և կրակարանի վառ բոցով լուստւորուած էր. ինձ համար նախաճաշ պատրաստեցին և չորս կողմն բաղմաթիւ կանաչ ժողովեցան, որք ուղում էին օտարականին տեսնել և ինձ անկեղծօրէն հարցումործ էին անում: Այդ մարդիկ ոչ տներում և ոչ կղզու վերայ կային, որովհետեւ բացի մանուկները և ծերերը, ամէնքն էլ ծովի վերայ են շրջում: Եւտով ներս եկաւ մի պաշտօնեայ երկու կարաբինիկեր հետ առած և ինձ հարցաքննեց շատ քաղաքավարի, բայց և շատ հիմնաւոր կերպով: Եւ նրան առաջին թէ մտադիր եմ Սարդինիա գնալ որսորդութեան և կը ցանկայի այդ դէպքից օգուտ քաղելով տեսնուել Գարիբալդիի հետ, որին ես նամակ ունիմ տալու. ցոյց տուի նաև նամակը, որ բաց էր և պարունակում էր չափանած մտադրութիւն: Նա կարծես գործնով հանգստացաւ, բայց ես տեսայ, որ նա հեռագրատուն գնաց և նկատեցի, որ տաք թիւղորութիւն տեղի ունեցաւ: Մինչ այն ես արդէն մի մալուկ պահանջեցի Կապրերա գնալու: Ինձ դժուարութիւններ չարացին և վերջը պահագուհիին ասաց, որ ոտականապետը արդէն է ինձ նաւակ տալ: Եւտով վերջինս երեսց, նորից մանրամասն տեղեկութիւններ առնելու և արձանագրելու համար: Ստիպողական ընթացք բռնելով, վերջապէս յաջողեցայ նրանից մի մալուկ պատրաստելու թոյլտուութիւն առնել: Յաջորդ երեւում էր, որ նա շատ անհանգիստ էր և ինչ անելը չը գիտէր և ի՞նչ եւ Կապրերա հասալ, այդ անշուշտ շնորհիւ այն հանգամանքի էր, որ մի աւելի բարձր պաշտօնեայ ներկայ չէր: Եւ ոտացայ մի մալուկ, որով մի շատ ծերունի մարդ և մի տղայ ինձ աջակցեցին կէս ժամի չափ հեռու գաւառուղ Կապրերա կղզին թիւղարկեցին: Ինձ հետ միաժամանակ պաշտօնեան երկու կարաբինիկերներ հետ ի միասին մի այլ նաւակ նստեց և հետեւեց ինձ:

ԾԿԼԱՅԻՆ ՓԱԼԻԹԻՓԱՆ

Ախ ինչպէս կուգեմ, որ սաղ Նախջեան,
Մէջի մարդիքն ալ խե ու խենդ ըլան,
Թէն թէքու թինըս տէյմիշ չանին ¹,
Լըփըռտածներըս ² ալայը ³ Հաւնին.
Ես տայմա ⁴ սուտ-խորդ բաներ պատմէի,
Ու սուտըս բըռնող Հէջ չունենայի.
Մինաս աղաներ շատնային իմ քով,
Ինձ տէր էլլէին տայմա քուլաքով ⁵,
Ինչպէս ան օրը մեր քլուպին մէջը
Ատ սօյ վերջ էղաւ դպրատան վէճը,
Երբոր ուսուցիչ վըրայ թափեցանք,
Սուտը խորդ արինք—տեղերըս նստանք:

Տարին չորս Հագար—աղէկ տիլիմ է ⁶,
(Իմ պիաթաս ⁷ ալ ատոր մալիմ է)
Աս ծըկլա Հալօքս տըգէտ, չօշամայ ⁸,
ձէպըս ունենամ ես ըստակ նօմայ ⁹, —
Ничего себѣ! —գէշ էրագներ չին.
Վիվաթ և բռավօ Հալիսի կարճ խելքին.
Վով վըրաս խօսէ՝ բերանին դարնինք,
Գըրին նը, Հոս Հոն դանօսներ անինք,
Ամեն տեղ փըռինք—սօխախ ու մէյտան,
Ար ամենքն ալ ին ծըկլայիս դուշման,—
Ատոր Համար վրաս շատ սուտեր կասին,
Փախըլու թինէ ¹⁰ ալ կը բամբասին:

Ասպէս ասպէսով տարիներ կանցնում,
Ազգի լուծայով ձէպըս կիլինքցնում.
Ուսուսիս ալ չէ ¹¹ որ մէկ սաղ քաղաք
Իմ սէպէպովըս մընայ տաւանակ,
Ձէրէ Հօռօմի Հին, անպէտք լուզուն
Պիտի փըթտեցնէ միտքը ամենուն:

Երկու ես երեք տեղըս տէր ունիմ,
Նացա մէջք արած՝ ուզածըս կանիմ:
Թուքիլ իմ ես ձեր փռակուամին վըրան,
Երբ ատ երեքն ին տայմա ինձ պաշտպան:
Նաքա ալ Հելպէթ իրենց շահն ունին,
Որ ինձ պէս խէնդին տայմա տէր կելլին:
Ամմա ինչ է ատ երեքին շահը,—
Ատ թէմիզ կիտէ ալայ աշխարհը.
Ու ատ տէրերուս չորս դապուա ¹² օրը
«ԱՀիւ և գողով» կըպաղնիմ...

Աս է իմ խելքըս, աս է իմ ֆէնտը.
Հէլալ վաստըկողն է այժմըս խէնդը:

Սիւլի-Հ:

ՋԱՆԱՋԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Լիվօրնօ քաղաքը մեծ վրդովման մէջ է Հետեւալ ան-
Հաւատալի. բայց և ոտոյդ անցքի պատճառով, որ պատա-
Հել է այդ քաղաքի մի կուսանաց վանքում: Այն-
տեղ բանտարկել են վանքի վանամօրն, մի քանի կուսան և
դորանց խոտովանահալը վարդապետին: Գայթակցուցիչ
դէպքի Հանդամանքներն այս են.

Վանքի պաշտպան վաղուց ի վեր Համարվում էր Փի-
լիպպոս դը Նօրվի անուն մի սուրբ, որ մեծ Համբաւ ունէր
Ժողովրդի մէջ, իբրեւ աղքատ և անտէրունչ երեխաների Հո-
վանաւոր: Եւ իբրեւ վանքի մօտ կար մի վարժարան, որի մէջ
վերջինչեալ դէպքի ժամանակ դատարարիւմ էին մօտ 35
աղջիկներ 9—15 տարեկան Հասակով: Այս բարի Հաստա-
տութեան Հիմնադիրն էր Բրուցցի անուն մի գէշուացի վար-
դապետ, մին այն Հաստապետ, կարմրատ, կարմրաքիթ և
զուարթասիրտ աղեղաներից, որոնք այնքան սիրելի են Հա-
տարակ Ժողովրդին: Այս վարդապետը բացառապէս նուիրել
էր իրան տեղական փոքր թէ շատ ապաշաւած մարդկանց-
նեւ փրկութեան գործին, և այս նպատակով, իբրեւ մի ճշ-
մարիտ մարդասէր մարդ, մտնում էր թէ չբաւորներ, թէ
Հարուստներ ձօտ, երեմն և բանաւեր մէջ, որտեղից վերց-
նում էր պատիի չափն լրացրած աղջիկներին և բերում իւր
վարժարանը, առանց բնաւ ուշ դարձնելու նորանց գոր-
ծած յանցանքին: Այս վերջինների կրթութեան Համար նա
Հրաւերում էր—գործին առաւել փայլ տալու մտքով—Աւ-
գուստինյան և Թերեզեան կարգի կոյսերին, որոնց թիւն
շարունակ աւելացնում էր նոր ձեռնադրուած կուսաններով:
Այս նորընծաներին նա Հաւաքում էր գլխաւորապէս շրջա-
կայ գիւղերի քահանաների օգնութեամբ, որոնք մի առան-
ձին առաքելութիւն էին Համարում չորսոր կարգալ իրանց
Հօտի միամիտ գաւառակներին, որ դորանք գնան մի սուրբ
գործի նուիրեն իրանց կեանքը: Ձերբակալութիւնից դեռ
փոքր ինչ առաջ վանք էին բերում երկու նորատի ¹⁶—17
տ. աղջիկներ և եպիսկոպոսի և Լիվօրնօյի բոլոր բնակիչների
ներկայութեամբ Հանդիսաբար Հաւատաւոր էին ձեռնա-
դրուած նոյն իսկ Բրուցցի պատէրի ձեռքով: Ոչ ոք չէր կա-
րող մտքով անգամ անցնել, թէ այդ կուսանոցը, այդ սուրբ
ապատանին իրօք ոչ այլ ինչ էր, բայց թէ ամենագարշ ա-
նառակութեան մի օրջ, և թէ կուսան կոչուած աղջիկներն
կրօնաւորի շրբեր Հագած Հէտէրներ էին (վաճառող կա-
նայք), թէ այնտեղ ուրախ տներն քէֆերն չիշեցնող շուտ-
տուրթիւնք էին կատարվում ամեն գիշեր, թէ այս շուտաշու-
թիւններն մասնակից էին ամեն Հասակի և կարգի մարդիկ
և թէ կաւատի, միջնորդի դեր կատարողն էր նորին գերա-
պատուութիւնը—նոյն ինքն պատէր Բրուցցին: Իսկ թշուառ
աղջիկները դատարարակիչ Հանդիսանում էր ինքն մալրապետը
մի 55 տարեկան կին, որ դիտվին ապականում էր իւր սա-
նուհիններին:

Սակայն այդ «Հաստապետութեան» քաջալ յաճախումն

¹ Դատարկ—տուտուց լինելու չը նկատեն. ² դուրս տուածներըս.

³ ամենքը. ⁴ միշտ. ⁵ բռնանցքով: ⁶ Կատաւ, թիքա. ⁷ աներ. ⁸ թղուկ.

⁹ շատ. ¹⁰ նախանձից. ¹¹ ինձ փոյթ չէ: ¹² չորս անգամ:

այդ մարդիկները, մանաւանդ գիշեր ժամանակ, չէր կարող հարեանները ուղղորդելու չը գրաւել. այս պատճառով հաստատութեան «Հիմնադրը» հարկ է համարում տեղափոխել գրան՝ մարդաշատ ու Յովհաննէսի փողոցից մի առաւել համեմատ անկիւն:

Վերջվերջոյ օտտիկանութիւնը, Հ. Բրուցցիի տան մէջ կատարուող աշխատակիցները լուրն տանելով, գնում է յունիս 14-ին աշնտեղ և ձերբակալում է սրբակրօն մայր-պետին և ոչ նուազ սրբակրօն քոյրերին, որոնցից շատերն իտալական գեղեցկութեան կատարեալ տիպարներն են դուրս գալիս Նիժի Կոստիկանութեան գինուորները տէր չը կանգնէին Հ. Բրուցցին, որ մի 70 տարեկան ծերունի է, ու անշուշտ իւր յանցանքը մահուամբ կը տուժէր, պատճառ դա՛րձանած ժողովուրդը մատուցել էր Ենթարկել նորան Լինչի դատին, աշխնքն՝ տեղնիտեղը կախել: Նորա հաստատութիւնը «Անտէրուէն խղճ աղջիկների ապաստան» վերնագրով է հարկէ իսկոյն վախճում է:

«Figaro»-ն մէջ կարգում ենք աշխարհիւ երեւին լոյս տեսնող պարբերական հրատարակութիւնների հետեւ Վիճակագրութիւնը Այս թերթի աշխատակիցների ձեռքով ժողոված տեղեկութիւնները երևում է, որ ամբողջ աշխարհում 35,000 պարբերական հրատարակութիւն կայ, այնպէս որ երկրագնդի աղքատ հնաւութիւնը մի միլիարդ համարելով, 28,600 մարդու վերայ մի հրատարակութիւն է ընկնում: Դերմանիայի մէջ լոյս են տեսնում 5500 պարբերական հրատարակութիւն, որոնցից 800-ը ամենօրեայ: Ամենահին լրագիրը Փրանկ-Փուրտի «Post»-ն է, իսկ ամենատարածուածը «Berliner Tageblatt»-ը, որի բաժանորդների թիւը հասնում է 55,000-ի: Անգլիա—4000 պարբերական հրատարակութիւն կայ, որոնցից 800-ը ամենօրեայ, սոցանից նշանաւորներն են «Telegraph», որ տպւում է 250,000 օրինակ, «Standard»—242,000, «Daily News»—160,000 և «Times»—100,000: Փրանսիայում լոյս է տեսնում 4,092 հրատարակութիւն—1586 նոյն իսկ Փարիզում և 2506 գաւառներում, սոցանից 360-ը ամենօրեայ են: Իտալիան 1400 հրատարակութիւն ունի, Ավստրո-Հունգարիան—1200: Մի շատ հետաքրքրելի հրատարակութիւն լոյս է տեսնում Վիեննայի «Acta comparationis litteraturae», որի մէջ տպւում են յօդուածներ ամեն տեսակի լեզուներով և որ աշխատակիցներ ունի աշխարհիւ բոլոր ծայրերում: Սպանիայում հաշւում են 850 պարբերական հրատարակութիւն, իսկ Ռուսաստանում 800, որոնցից 200-ը լոյս են տեսնում Պետերբուրգ և 75 Մոսկով: Յունաստանում շատ թերթեր կան, որովհետեւ ամէն մի փոքրիկ քաղաք մի կամ երկու թերթ ունի. միայն Աթէնքում 54 ամենօրեայ թերթեր են լոյս տեսնում: Զուիցերլանդում լոյս է տեսնում 450 հրատարակութիւն, Բելգիան և Զոլանդիան իւրաքանչիւրը 300 հրատարակութիւն ունի: Թիւրքիայում ևս վերջին ժամանակները մասնաւոր սկսել դարգանալը Այսպէս օրինակ միայն Կ. Պոլսում 50 թերթ է լոյս տեսնում տաճիկերէն, ֆրանսիերէն, անգլիկէն, հայերէն և յունարէն լեզուներով: Ասիայում կարելի է ընդ ամէնը հաշուել 3000 հրատարակութիւն: Զինաստանում ընդամենը երեք թերթ է հրատարակւում, «Կինգ-Պաօ» որ երեք անգամ է լոյս տեսնում Պեկին քաղաքում երեք գոնաւոր թղթերով և այնուհետեւ «Չէն-Պաօ» և «Դու-Պաօ»—որոնք լոյս են տեսնում Շանհայ քաղաքում: Զապոնիան արագ ընթանում է յառաջադիմութեան ճանապարհով և արդէն 2000 պարբերակ. հրատարակութիւն ունի, որոնք կրում են զանազան մեծահիշիւն

անուններ, ինչպէս օրինակ «Գոյնիւմբուրն», «Հիլինիլիւմբուրն», «Մայնիլիլիւմբուրն» և այլն: Հնդկաստանում տեղական լեզուով հրատարակուող թերթերը շատ բանաստեղծական անուններ են կրում, օրինակ «Սլաւարհիւ լեռները», «Լրացեալ լուսնի երեւոյթ», «Կախարդական ծառ», «Իմաստութեան ուղիւն» և այլն: Պարսկաստանում վեց թերթ է լոյս տեսնում, որոնցից գլխաւորն է «Իրան» անունը պաշտօնական օրգանը: Աֆրիկայում 200 հրատարակութիւնից պակաս է լոյս տեսնում, որոնցից 30-ը Նիգերիայում, իսկ մընացեալ եւրոպական պետութիւնների զանազան դաղթաւիտութեանց մէջ: Ամերիկային ընկնում է հրատարակութիւնների ահագին քանակութիւն: Միացեալ-Նահանգները միայն 12,500 հրատարակութիւն ունին և նոցա քանակութիւնը տարեցտարի աճում է. Կանադայում 700 հրատարակութիւն է լոյս տեսնում մեծաւ մասամբ ֆրանսիական լեզուով: Նոյն իսկ Սանդուիչեան կղզիների Գոնսուլուր մայրաքաղաքում 9 թերթ են լոյս տեսնում—5 անգլիկէն և 3 ֆրանսիական լեզուով: Վերջապէս առաջ երեւեք գլխաւոր եւրոպական լեզուներով հրատարակուող թերթերի քանակութիւնը: Առաջին տեղը բռնում են անգլիական հրատարակութիւնները, թուով 16,500, այնուհետեւ գալիս են 7800 գերմանական հրատարակութիւնքը, 6850 ֆրանսիական և 1,600 սպանիական:

Միջոցառումները:—Նորբերումն Համբուրգում, ինչպէս պատմում են տեղական լրագիրները, մեծաւ մի դարեւորաւիաճառ, թողնելով մի մայր դումար, որի տօկոսիքը, հազար թաւերի չափ, պիտի տրուին ամեն տարի իբրեւ մրցանակ Համբուրգ քաղաքի ճաղատ մարդկանցից ամենաճաղատ մարդուն: «Վարձատրութեան արժանատիքն» գտնելու համար նշանակուած են դործին հմուտ անձինք, որոնք կատարեալ բարեխղճութեամբ պիտի կատարեն իրանց գործը: Նիժի գտնուին երկու միանման ճաղատներ, մրցանակը տրվում է աւելի երիտասարդին: Իսկ Եթէ մի օր չանկարծ մրցողների շարքում չայտնուի բոլորովին ճաղատ մէկը, որի գլխին մէկ հատ մազ չը կայ, նա կ'ոտանայ ամբողջ մայր դումարը:

ԽՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

ՂՈՒԲԱՅ—Պ. Ներսէս Բահաթրեանին: Մեր թերթի ծաւալը չէ կարող թոյլ տալ մեզ տպագրելու Ձեր Թարգմանած «Սոցիալական դժոյք» ընդարձակ վէպը: Եւ ինչու էք դուք հայերիս համար ձեռնարկել մի այնպիսի գրութեան թարգմանութեան, որի նըպատակն է յոյց տալ «խաղաղ կուստուրայի օգտարեւը հետեւները»: Արդեօք մեզանց աւելի խաղաղ ազդեցիկ աշխարհիւ երեւին:

ԴՐԱՉԻՉԱԳ—Պ. Ն. Տէր-Ստեփանեանին: Ծաղկաճորում նստած նըկարագրում էք Թիֆլիս քաղաքի «Խաթրութի» կոչուած մասը: Ասացէք ինչպե՞ս ըմբռնեմք չունենք:

ՍԱԼԵԱՆ—ԲԺ. Արամեանին: «Փորձի» 4^{1/2} տարուայ և «Արձադանքի» երեք նախնիքայ տարեների համարները կարժեանք Ձեզ առանց կաղմի 40 բուրլի:

ՄՕԶԴՕԿ—Պ. Շահէնին. Ձեր նամակը չի տպուել:

Խմբագիր-հրատարակիչ ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՏՓԽԻՍԻ ԲՈԼՈՐ ԳՐԱՎԱՃԱՌՆԵՐԻ ՄՕՏ ԿԱՐԵԼԻ Է ԳՆԵԼ

Կ. Կոստանթնույի ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԳՐԲԵՐԸ

	Բ. Կ.
1) Հիւսուածք Ա. և Գ. գիւրք	2 50
Գ. գիւրքն առանձին	1 50
Բ. գիւրքն սպառել է	—
2) Հաշոց Հեթանոսական կրօնը	30
3) Գրաբառի խոնարհումը	25
4) Գրաբառի հոլովումը	15
5) Ծաղկաքաղ արձակ և չափածոյ բանից (ձեռնարկ գրաբառ ուսանելու համար)	—
Առաջին շրջան, Բ. տպագրութիւն փոփոխած	25
Երկրորդ շրջան	60
Երրորդ շրջան	40
6) Բառացուցական առաջին շրջանի ծաղկաք. համար	20
7) Ստ. Օրպէլեանի Ողբիս. Կաթողիկէն էջ- միածնի լառաջաբանով և ծանօթութիւններով	50

Բայի Ծաղկաքաղներից միւս գրքերը գումարով գնել ցանկացող անձինք թող բարեհաճին դիմել Հետեւալ Հասցեով՝ Առաջադրուող, Տ.Յ.Վ.է.է. Կոստանթնույի Կոստանթնույի: 25 և աւելի օրինակ գնողներին կը լինի 20% զիջումն. վճարը կանխիկ: Ծաղկաքաղները կարելի է գնել միմիայն Կենդրոնական գրադատաւանոցում:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

	Բ. Կ.
1. Սրբաանդանայ Համով-Հոտով	1 35
2. Թորոս աղբոր մ. II	1 50
3. Աւարակներէն Ունիա կամ Զէյթուն	1 35
4. Միջնաբերդի Սարէն ձորէն մ. I	1 —
5. " " " II	1 25
6. Պարոն Լընոյի ծերութիւնը 4 Հատ	2 75
7. Գեօրգէ Հերման և Գորոթէա	1 30
8. Աշուէ	— 50
9. Շերիւնդաբէ Գործակատարի չիշատակարանից	— 50
10. " " " " "	— 50
11. Շերիւնդ Վանայ սաղը	— 75
12. Արարարեան Փնջիկ	— 20
13. Պիլիբէան Ճաշակ արդի Հայ մատենագրութեան	— 65
14. Մարտարեան Ծաղիկ արդի մատենագրութեան	1 —
15. Տիւրքիան Գործնական Համարակալութիւն	2 75
16. Սափարեան Բուսաբանութիւն	1 25
17. " " " " "	1 25
18. Ստեփանեան Աշխարհագրութիւն	1 25
19. Շահալիէան Լեռնի վիշտը, (սակաւածիւ)	1 25
20. Բռնի միութիւն Հայոց Լեհաստանի	2 —

ՄԱՆՈՒՓԱԿՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԶԻՆԳԵՐԻ ՆԻԿԵՐԻ ՎԵՐԿԵՐԻ

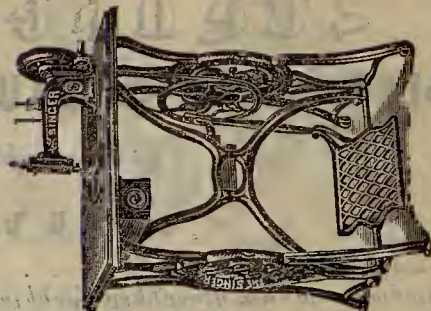
ԿԱՐԵՄԵՔԵՆԱՍԵՐԻ ՍՄԵՆԱԼԸՆԳԱՐԱՐԱԿ ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ ՆՆԵՐԱՐԱՅԻՄ ՎԵՐԱՅ

Մատակարարում է ամենազերգանց ճանաչուած նոր կարեմեքենաներ օգնական նոր գործիքներով: Այս ջանքերից արդէն ծախուած է 500,000 հատ:

Սա արդէն ամենալաւ ապացոյց է թէ ինչ լաւ լատկութիւն ունեն Ձեր գործիքի իսկական մեքենաները: Նախագիշտութեամբ: Ձեր գործիքի իսկական կարեմեքենաները Համաշխարհային Համալսարանին, նորա գիտադաստիարակները կարող են ձեր գործարարական արդիւնները կեդրոններ և յաճախ առաջարկում ազգային Ձեր գործիքի իսկական մեքենաների տեղ: Այս պատճառով գործնական է մեքենաները նորա վերայ, որ Ձեր գործիքի իսկական կարեմեքենաներից ամեն մէկը կը թիւ կը փոխուի զերգանց և քարտէսները և կը փոխուի ամեն ինչով: The Singer Manufacturing & Co.

Գ. ՆԵՅՐԱԼԻՆԳԵՐ ՏԻՔԵՐԻ, Գոլովնիսկի պրօսպեկտ. տուն Միլիտանեանի, Նախագահական դատարանի տակ: Որպէս զի ամեն մարդ կարողանայ իսկական Ձեր գործիքի կարեմեքենաները Հիշատակեմքենաները, կարելի է աւելի դրամը Հետզեալ փոքր առ փոքր վճարելու պայմանով, շարաթական 1 ու 50 կ. առանց անել գին տալու:

Փեւ, մետաքս և անոյ մեքենայի համար չափաւոր գնով: Գ. Ն. Ստացուեցաւ մեծ քանակութիւն նոր կարեմեքենաների: Գ. Ն. Ստացուեցաւ մեծ քանակութիւն նոր կարեմեքենաների: Գ. Ն. Ստացուեցաւ մեծ քանակութիւն նոր կարեմեքենաների: Գ. Ն. Ստացուեցաւ մեծ քանակութիւն նոր կարեմեքենաների:

Բուլվարի հանգիստ
4-24

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆԿԻ ԹԻՖԼԻՍԻ ՓՈԽԱԴԱՐՁՎԱՐԿԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ց1-ն Օգոստոսի 1885 թ.

Պ Ա Ջ Ա Ն Ջ Բ

1. Անդամք 1143	5,622,475 —	
Անդամակցութեան վճարները Հանելով	1,027,298 —	4,595,177 —
2. Դրամարկի (առձեռն թղթադրամ)	11,409 39	
3. Ընթացիկ Հաշիւ Պետական բանկային բաժնուժ	43,877 04	
4. Զեղջումն (Disconto) մուրհակաց երկու ստորագրութեամբ	2,872,785 81	
5. Զեղջումն տոկոսաբեր թղթերի, կտրօնների և այլն	20,137 04	
6. Զեղջ. ապահ. մուրհ. (ի Հրաման ընկեր.) միակ ստորագր.		
ա. Ապրանքներով	17,672 —	
բ. Անշարժ կալուածներով	286,450 —	
գ. Պետութեանից ոչ ապահ. տոկոսաբ. թղթ.	200 —	304,322 —
7. Փոխառութիւն զբաղաւորումով		
ա. Պետութեանից ապահ. տոկոսաբեր թղթ.	275,585 —	
բ. Պետութեանից ոչ ապահովեալ տոկոսաբ.	221,042 —	
գ. Փանկադին մետաղներով և ոսկեով	560 —	497,187 —
8. Մասնաւոր ընթացիկ Հաշիւներ	617,885 16	
9. Պահեստի դրամագլխին պատկանեալ տոկոսաբեր թղթեր	29,136 85	
10. Թղթակցներ		
ա. Նոցա Հաշիւ (Loro)	405,818 61	
բ. Ընկերութեան Հաշիւ (Nostro)	1,524,759 23	1,930,577 84
11. Բողոքուած մուրհակներ	5,742 39	
Բողոքուած մուրհակներ միակ ստորագրութեամբ, ապահ. անշարժ կալուածներով	8,500 —	14,242 39
12. Դրոշմանիշք և դրոշմաւոր թուղթեր	2,848 60	
13. Ընթացիկ ծախսեր	24,256 79	
14. Ցետ ստացուելիք ծախսեր	8,555 56	
15. Կահ կարասիք և սկզբնական ծախսեր	4,758 87	
16. Փոխանցիկ գումարներ	51,776 96	
		11,028,934 30

Պ Ա Ր Տ Բ

1. Ապահովութեան դրամագլուխ	4,595,177 —	
2. Շրջաբերելի դրամագ., անդամակցական վճարն. դուրսացած	1,027,298 —	
3. Պահեստի դրամ. կանոն. 66 չող. Համաձ. (Հիմնվ. 1883 թ.)	32,389 39	
4. Դրամագլուխ ի նպատակ պաշտօնէից կանոնադրութեան 66 չող. Համաձայն (Հիմնուած 1883 թ.)	2,886 14	
5. Դրամական աւանդներ		
1) ա. Հատարակ ընթացիկ Հաշուով	415,358 25	
բ. պաշտանաւոր ընթացիկ Հաշուով	252,279 38	
2) պաշտանաւորութեամբ		
ա. ընկերութեան անդամներից	437,415 94	
բ. այլ անձինքներից	957,944 52	
3) ցպահանջ		
ա. ընկերութեան անդամներից	424,723 —	
բ. այլ անձինքներից	234,461 92	2,722,183 01
6. Փոխառութիւն թիֆլիսի պետական բանկային բաժնից զեղջ. ջեալ մուրհակներով	267,039 62	
7. Ընկերութ. մեջնորդութ. փոխադր. և փոխադրելի գումար	117,676 81	
8. Թղթակցներ		
ա. Նոցա Հաշիւ (Loro)	261,299 54	
բ. Ընկերութեան Հաշիւ (Nostro)	1,664,546 11	1,925,845 65
9. Վճարելի շահաբաժինք	23,937 31	
10. Զվճարուած տոկոս. դրամ. աւանդն. և ընթացիկ Հաշիւն	79,994 02	
11. Փոխանցիկ գումարներ	19,783 19	
12. Զեղջեալ մուրհ. վերապահ. դումար կանոն. 16 չող. Համաձայն	24,315 20	
13. Ստացուած տոկոսներ և յանձնարարականներ	190,157 07	
14. 5% Պետական տուրք դրամական աւանդների տոկոսներից	251 89	
		11,028,934 30

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

(ՎԱՐԱՆՑՈՎԻ ԱՐՁԱՆԻ ՀԱՆԴԵՊ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր։
Ս. աւատեան՝ 9—11 ժ. Բուրձնիկ—
մանկական և ներքին Հ. Նախարար—
վերաբուժական (նաև ատամնացաւի) և
վեներական Հ. 10¹/₂—11¹/₂ ժ.—Կին—
բժիշկ Շէրբինյան, մանկաբարձութեան, կա-
նանց և վեներական Հ. 11—12 ժ. Կին-
բժիշկ Շիրայ—աչքացաւի, կանանց և ներ-
քին Հ. 11¹/₂—1 ժ. Նախարար—աչքացաւի-
Երեկոյեան՝ 6—7 ժ. Նախարար-
դեան—ամեն օր, Շէրբինյան, Բուրձնի-
կ, Դմիտր և Նաումենկո—երեքշաբթի
և շաբաթ։

Համախորհուրդ (կօնսիլիում—Հիւանդա-
նոցի բոլոր բժիշկների) երեքշաբթի և
շաբաթ երեկ. 7—8 ժ.։

Հիւանդանոցը ունի սենեակներ գիշե-
րօթիկ Հիւանդների Համար ամսական 40
և 80 ռ. վճարով։

Երթևեկ Հիւանդները վճարում են 50
կ. Համախորհրդի Համար 3 ռ. ։ 2քաւոր-
ները՝ անվճար։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ Նախարարեան։
10—14

Դուք եկաւ մամուլի տակից
ՖԵՐԻՆԱ. Դ ՇՄԻԴԹԻ
ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՖՐԱՆԿԼԻՆ
II տիպ.
Թարգ. գերմ. փիլ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆՑ.
Գինն է 40 կոպ.
Մամուլի տակն են Ֆ. Շմիդթի
Գերմ. վաշիշիւն, գերմ. Թարգմ. ֆ. Վ. II տիպ,
140 էջ.
Հոգեբ. Իշխանիւն, արձակ պատմութեան, գերմ. Թարգմ.
ֆ. Վ. 300 էջ.
Հոգեբ. Ուրիշիւն, արձակ պատմութեան, գերմ. Թարգմ.
ֆ. Վ. 340 էջ.
Լոյս տեսնելու Համար Նիւթալան ձեռնաւոր-
Թեան կարող է Ս. Գրուբէի
Պարման պարբերիչ, նոր ժամանակից, գերմ.
Թարգմ. ֆ. Վ. Դ Հատոր 600 էջ.
Дозв. Ценз. Тифлисъ, 10-Августа 1885 г.
Типография И. Мартыросянца.